

Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie

Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux

BULLETIN No 3

AUGUSTUS 1952

Redacteurs	{	Apoth. P. van de Vyvere, Brugge
Rédaction		Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam

INHOUD : **Dr. D. A. Wittop-König** : De herkomst van onze Nederlandse pharmaceutische ordonnantiën. — **Apoth. L. Vandewiele** : De « Ordonnancie politique nopen de verkoop van medicijnen 16 October 1456 » uit het Stadsarchief te Gent. — **Dr. P. H. Brans** : De Kaapkolonie, Jan van Riebeeck en de pharmacie. — **Apoth. L. Vandewiele** : Over het artikel XIV van de « Ordonnantiën ende statuten der Stadt Ghendt geordonneert op het feyt van de medecijnen, verbindt de doctours, apothkeers ende chirurgiens », 11 September 1663. — **Verslagen** : Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux. — **Molière et les Apothicaires**. — **Referaten** : De Geschiedenis der Pharmacie in Wurtemberg. — **Boekbesprekingen**. — **Varia** : De oudste Apotheek van België ?

AUREOMYCINE

CRISTALLISÉE

L'antibiotique polyvalent.

Un produit des LEDERLE Laboratoires

Jamais dans l'histoire de la Médecine un produit n'a surpassé aussi rapidement ses concurrents que l'**Aureomycine**.

Il est reconnu à travers le monde comme un antibiotique de valeur éprouvée et qui est indispensable pour le traitement de nombre d'affections dues à des bactéries, des rickettsias, des protozoaires et des virus.

Le **Chlorhydrate d'AUREOMYCINE cristallisée LEDERLE** peut être obtenu sous les formes suivantes :

CAPSULES :	à 250 mgr., en flacon de 16 capsules
»	à 50 mgr., en flacon de 25 capsules
SPERSOIDS (Poudre chocolatée) :	en flacon de 25 doses à 50 mgr.
INTRAVEINEUSE	en ampoule de 100 mgr.
TROCHES :	en flacon de 25 et de 10 troches aromatisées de 15 mgr.
ONGUENT DERMIQUE :	en tube de 28,4 gr. (30 mgr. par gr.)
SOLUTION OPHTALMIQUE :	en flacon de 25 mgr. avec stilligoutte
ONGUENT OPHTALMIQUE :	en tube de 3,75 gr. (1 mgr. par gr.)
SOLUTION OTIQUE :	en ampoule de 50 mgr. avec fiole de 10 cc. de solvant

Préparations dentaires : renseignements sur demande

Littérature et échantillons médicaux à la disposition du Corps Médical

LEDERLE LABORATORIES DIVISION

American Cyanamid Company

New-York, 20 - N.-Y.

Agents exclusifs :

50, rue Breydel, BRUXELLES

Tél. 34.63.08 - 33.48.80

DE HERKOMST VAN ONZE NEDERLANDSE PHARMACEUTISCHE ORDONNANTIËN (*)

door Dr. D. A. WITTOP-KONING.

Vóór dat in de Franse tijd pharmaceutische wetten voor het gehele land uitgevaardigd werden, hadden vele plaatsen reeds lang hun eigen plaatselijke verordeningen met een geldigheid die tot het eigen gebied beperkt bleef. Deze keuren zijn uiterst belangrijk voor de geschiedenis der pharmacie, vooral bij onderlinge vergelijking. Was het in de tijd van St o e d e r (1) nog niet mogelijk, deze vergelijking te trekken en moest hij zich beperken tot het afdrucken der hem bekende teksten, thans, na verdere bronnenpublicatie, vooral van de hand van v a n d e r W i e l e n, is vergelijking ook voor ons land mogelijk en dit zal ook het doel moeten zijn voor de herbewerking van het boek van S t o e d e r. In Duitsland gaven A d l u n g en U r d a n g het voorbeeld met hun boek « Grundriss der Geschichte der deutschen Pharmazie » (2), in Frankrijk gaf P r é v e t in zijn « Histoire de l'Organisation sociale en Pharmacie » (3) de vergelijking en publiceerde vervolgens in zijn laatste werk « Les Statuts et Règlements des Apothicaires » (4) in 15 delen zijn volledig bronnenmateriaal.

Deze keuren waren geen bedenksels van de plaatselijke overheid, maar werden, met het overige recht, ontleend aan dat van een andere stad, de zgn. moederstad. Zo ontstaan hele filiaties die in het oud Vaderlands recht teruggebracht worden tot enige families, n.l. een Brabantse, een Zuid-Hollandse, Midden-Hollandse, Utrechtse, Overijsselse, Gelderse en Zeeuwse familie, terwijl in België nog een Vlaamse, Antwerpse en Luikse familie onderscheiden worden. De Brabantse familie stamt uit Leuven, de Vlaamse familie uit Atrecht.

Wij kunnen voor het Oud Vaderlands recht misschien dit systeem volgen, voor deze speciale geneeskundige verordeningen spelen nog andere factoren een rol, een grotere stad had eerder behoefte aan een dergelijke speciale verordening als een kleine en een handelsstad ondervond directe invloeden van buitenaf en niet slechts via de moederstad. Nu zullen wij, rekening houdend met het bovenstaande, moeten proberen de herkomst van deze ordonnantiën te bepalen. Nederland zal deze uit het buitenland gekregen hebben en daartoe moeten we eerst de oudste Nederlandse keuren op dit terrein opzoeken.

Daartoe wilde ik er drie opvoeren :

1e. Bergen op Zoom.

De archivaris van deze stad publiceerde in 1923 een keur (5) die hij omstreeks 1530 stelt. De keur is merkwaardig, omdat het stadsbestuur eerst diverse klachten laat horen en dan aantoonde, dat het redelijk is, strenge maatregelen te nemen. De klachten laat ik hier in hun geheel volgen.

« Want in diverse plaetsen bevonden zijn dicwils vele ende meniger hande gebreken, abusen, negligentien ende verzuymptheyden inde appotekarisen, waer doer de patienten bezwaert, verachtet ende zeer gepassioneerd worden ende dicwils in perikel vallen, tot heuren grooten verdriete ende scaden ende oick tot diffamatiën der medicinen.

Inden eersten wast daer gebreck inde apotecarisen uut dien dat zij ongeleert zijn, nyet onderkennende die cruyden noch drogghen noch oick verstaende de boecken die hoer van noode zijn tot der exercitien van hoer apotecarisen.

Ten tweedden uut dien dat zij coopen van lieden van buyten, hoer laxativen, hoer gedistilleerde wateren, hoer olyen ende zommige andere dingen die den medecyns behouflick zijn, die welcke nochtans nyemant onderkennen en mach, oft die wel ende oprecht gemaect zijn oft nyet, ende worden daer doer alzo bedrogen; ende alzo bedriegen zy voorts tgemeyn volck.

(*) Mededeling in de « Kring voor Geschiedenis der Pharmacie in Benelux » op 16 Maart 1952 te Brussel.

(1) W. S t o e d e r, Geschiedenis der Pharmacie in Nederland, Amsterdam, 1891.

(2) Berlijn 1935.

(3) Parijs 1940.

(4) Parijs 1950.

(5) H. L e v e l t, De apotheker te Bergen op Zoom in de 16e eeuw. Ph. Wbl. 1923, p. 689.

Ten derden valt daer gebreck in de apotecarysen want de medicynen zijn te oudt ende verdorven, oft zy zyn gemaict van cruyden, zaden, vruchten oft wortelen, die gepluct zijn buyten honnen tijde oft die qualick geconstrueert zijn ende alzoe verstorven ende zonder mach, oft zy zyn gemaict van drogen die te oudt ende verstorven zyn, oft die gesophysticeert ende gevalst zijn.

Ten vierden, want met tiden bevonden is, dat zy de drogen oft andere cruyden nyet en hadden ende gaven quyt pro quo.

Ten vyfsten, omdat zy zomtyts uut hoers selfs auctoriteyt meerderen ende minderen dat gewicht der laxativen, sonder te kennen die natueren oft complexien vande genen diet nemen zal.

Ten sesten dat zy geven uuyt haers selfs auctoriteyt oft uut auctoriteyt ende raedt van lantlopers, barbiers, susters oft andere vrouwen zeer stercke medicynen, laxativen, inde welcke gaen Scamonea Coloquitida ende dyer gelycken.

Ten sevensten want huer dienaers inexpert wesende inde offitie huere huysvrouwen oft jonck wijffs de medecyn dispenseerende. »

De maatregelen bestondden uit :

Examinatie door de stadsmedicus met de andere doctoren,

Eigenbereiding van composita nadat de dokter de grondstoffen gekeurd heeft, Het plaatsen van naam en datum op potten, bussen, zakken, enz.,

Geen geneesmiddelen quid pro quo, d.w.z. de een voor de andere geven,

Eenheid in gewicht, waarbij een drachme overeenkomt met het gewicht van de Hongaarse ducaat. De zgn. Hongaarse ducaat was een in de Nederlanden algemeen gangbare gouden munt met de afbeelding van de Madonna met het Kind.

Geen sterk werkende geneesmiddelen zonder recept of op een oud recept af te leveren ;

Visitatie éénmaal per jaar door de stadsmedicus met enkele doctoren, waarbij opgemerkt wordt, dat « men daegelicx visiteert waer als voghelen, visschen enz. eermen die mach vercoopen, oyck koert men lakenen meede ende vele andere dingen, daer nochtans min peryckel in is dan in die medicynen ».

Levering aan armen tegen taxatie door de dokter.

2e. De tweede keur, die ik bekijken wil, is die van Amsterdam, 1519 (6).

Het is een keur op de uitoefening der geneeskunde waarbij op pharmaceutisch gebied bepaald wordt, dat :

de medicus een recept moet geven waarmee de patiënt naar de apotheek moet gaan, de medicus mag dus niet zelf leveren,

verkoop van een aantal sterk werkende geneesmiddelen door anderen dan apothekers verboden is,

geen aflevering van sterk werkende stoffen zonder recept plaats mag vinden,

kwakzalvers slechts op weekmarkten toegelaten worden,

de visitatie geschiedt door de deken van het St. Lucasgilde met enkele doctoren en apothekers,

de levering aan de armen gratis of tegen redelijke prijs zal geschieden,

de apothekers vrijgesteld worden van schuttersdienst maar wel aan de wacht deel zullen moeten nemen.

3e. De derde keur is die van Maastricht uit 1490. (7)

Deze is veel kleiner van omvang dan de beide voorgaande en eist slechts :

een eed,

geen aflevering van het één voor het ander, dus geen quid pro quo.

Deze drie keuren zijn zeer verschillend, hetgeen misschien samenhangt met de bovenstaande stedenfamilies. Bergen op Zoom zal via Breda tot de Antwerpse familie behoren, Amsterdam in die tijd via Haarlem tot de Brabantse en Maastricht tot een nog niet genoemde kleine Keizerlijke familie, de Akense.

Van Aken is mij niets nader bekend, zodat ik Maastricht verder buiten beschouwing wil laten.

Twee van de drie oudste keuren zoeken dus precedenten in België, resp. in Antwerpen en Leuven. Wat weten wij nu van Belgische keuren uit die tijd ? Aller-

(6) D. A. Wittop-König, De handel in geneesmiddelen te Amsterdam tot omstreeks 1637, p. 71.

(7) P. v. d. Wielen en E. C. M. J. Hollman, Bijdragen tot de geschiedenis der Pharmacie in Maastricht ; Ph. Wbl. 1921, p. 758.

eerst komt hiervoor in aanmerking een in 1540 door Karel V te Brussel uitgevaardigde keur (8), die bedoeld was voor alle provinciën der Nederlanden. De tijd van uitvaardiging is geen bezwaar, daar die voor Bergen op Zoom niet vaststaat en best 10 jaar verschillen kan. De keur omvat de volgende bepalingen :

- verbod tot klaarmaken van voorschriften van niet-erkende artsen,
- verbod van verkoop aan de medici met de bedoeling van dezen de geneesmiddelen door te verkopen aan de patiënt,

- visitatie driemaal per jaar door gecommiteerden tezamen met apothekers,
- eigen bereiding der composita of aankoop hiervan van iemand, waar de grondstoffen gekeurd waren,

- composita mogen eerst bereid worden na visitatie der grondstoffen,

- maten en gewichten zullen « al eens zijn »,

- schouw der voorschriftenboeken om hierin uniformiteit te brengen.

In de tweede plaats wil ik hier noemen de keur van de Kruidhal te Brugge. Deze moeten we echter terzijde leggen daar die slechts de handel regelt, alleen kent Brugge in 1497 visitatie driemaal per jaar door deken en gezworenen van de Cruydt-halle. Karel V heeft met die keur van Brussel getracht centraliserend te werken, door een keur voor het gehele land uit te vaardigen. Om tegen het particularisme van zijn steden niet te sterk in te gaan, is de keur gesteld als bedoeld voor Brussel. Deze centraliserende macht ontleende hij aan zijn Bourgondische voorgangers, die haar via hun Moederland, uit Frankrijk meebrachten. Uiteindelijk zullen wij ook voor deze pharmaceutische verordeningen van algemener dan strikt plaatselijk belang op Frankrijk terugvallen. De moeilijkheid is echter de tussenschakels te vinden. Algemene keuren (9), uitgaande van de vertegenwoordigers van de Spaanse overheid in België, beginnen, volgens de beschikbare bronnen in 1569, plaatselijke keuren voor Brugge in 1582, voor Antwerpen in 1659, voor Gent in 1650, voor Namen in 1687, voor Brussel in 1641, voor Luik in 1699 en voor Mons in 1686, terwijl van Leuven, waar immers de Brabantse familie vandaan kwam, helemaal niets bekend is en van Atrecht, waar de Vlaamse familie vandaan kwam, eerst uit het einde van de 18de eeuw een keur bekend is.

Hiermede is echter niet alles gezegd, want v a n S c h o o r (10) publiceerde een keur van Yperen, die hij meent te moeten dateren tussen 1292 en 1310. Deze publicatie heeft P r é v e t helaas niet gekend.

De inhoud van deze keur komt op het volgende neer :

- de apotheker moet een eed afleggen dat hij niet te duur zal laten betalen en slechts goede geneesmiddelen zal leveren,

- scheiding tussen genees-, heel- en artsenijbereidkunde,

- het afleggen van een examen,

- als voorschriftenboek wordt het antidotarium Nicolai bindend verklaard,

- een gewichtsstelsel van 1 ons tot 1 noir tournois wordt vastgesteld, (een noir tournois gaat weer op een munt, de Tourse groot, terug),

- het gebruik van goede grondstoffen wordt voorgeschreven,

- het gewicht der dure simplicia mag niet verminderd worden, noch mogen zij geheel weggelaten worden,

- geen quid pro quo te geven, waarmede het product niet meer volgens het antidotarium zou zijn,

- de apotheker of zijn knecht moeten kunnen lezen,

- de apotheker mag geen nieuwe confecten maken zonder voorafgaande visitatie der grondstoffen door de gezworen medicus,

- hij moet op zijn vaatwerk de tijd en datum der bereiding van de inhoud schrijven,

- hij mag geen sterke laxantia, zware vergiften of abortiva verkopen of cadeau geven zonder voorschrift van een arts,

- hij mag geen recepten klaarmaken voor anderen dan waarvoor ze uitgeschreven zijn,

- hij behoeft niet toe te staan dat een dokter zijn medicijnen duurder doorverkoop om deel te hebben in de winst.

De juiste ouderdom van deze keur is niet meer na te gaan daar het origineel in de eerste Wereldoorlog verbrand is.

(8) A. v a n D o n i n c k, Ordonnantie tot uitoefenen der Geneeskunde 1540, Bijdr. Gesch. Geneesk. X (1929), p. 34.

(9) P r é v e t, l. c., p. 222.

(10) O. v a n S c h o o r, La plus ancienne Legislation médico-pharmaceutique de Belgique, Vorträge Hauptversammlung Basel 1934, p. 22.

V a n S c h o o r vergelijkt met de keur van Venetië (1258) die minder bekend is dan die van Arlès (1162) en van Frederik II (1241) ; de overeenkomst is echter niet groot. Het gaat ons hier echter minder om de herkomst van de keur van Yperen dan wel om het verband met latere keuren. De overeenkomst tussen de keur van Bergen op Zoom en de twee eeuwen oudere van Yperen is groot, 6 van de 8 artikelen van Bergen op Zoom vinden wij bij Yperen terug, temidden van 8 andere. Het lijkt waarschijnlijk, dat er tussenschakels geweest zijn, waarvoor plaatsen als Antwerpen en Gent allereerst in aanmerking komen. Moge dit onze Belgische historici een aansporing zijn, te zoeken naar andere Middeleeuwse keuren betreffende de uitoefening van ons vak. Hun naspeuringen moeten welhaast succes hebben tenzij er te veel van de oude archieven van de Vlaamse steden verloren gegaan is. De navolgende voordracht van collega V a n d e w i e l e kan, althans wat Gent betreft, naar ik hoop nu reeds nieuw licht laten schijnen.

RESUMÉ

Les plus anciennes législations pharmaceutiques des Pays-Bas sont celles de Berg op Zoom (1530) et d'Amsterdam (1519). Elles sont probablement faites d'après des exemples belges. Ces vieilles législations belges sont encore trop peu connues (Bruxelles, Charles V 1540 et Bruges 1497). D'Anvers, Gand et Louvain p. ex. nous n'avons aucune information.

V a n S c h o o r donne une ordonnance d'Ypres d'environ 1300 apparentée d'une part à la législation de Berg op Zoom et d'autre part aux vieilles législations françaises comme celle d'Arlès (1162).

Les chaînons intermédiaires entre Berg op Zoom et Ypres manquent encore et doivent probablement être recherchés à Anvers et à Gand.

DE « ORDONNANCIE POLITIQUE NOPENDE HET VERKOOPEN VAN MEDICIJNEN 16 OCTOBER 1456 » uit het Stadsarchief te Gent *

door Apoth. L. VANDEWIELE.

Het oudste stuk dat in de stadsarchieven te Gent te vinden is met betrek op de geneeskunde, is de zogenaamde « Ordonnancie politique nopende het verkoopen van medicijnen 16 October 1456 (Stadsarchief Reeks 108bis Nr 5 eerste stuk). Dit stuk werd dus door het Gentse Magistraat afgekondigd onder de regering van Filips de Goede, hertog van Boergondië en stichter der Nederlanden, bekend als begunstiger van kunsten en wetenschappen. Het bewaarde stuk is het uittreksel van het boek der geboden, zoals langs onder vermeld : « aldus staet in den bouc van den voorgheboden van denzelven jare ». Het register van de voorgheboden van de jaren 1451 tot 1482 is evenwel verloren gegaan.

Deze ordonnancie politique is een zeer eerbiedwaardig dokument niet alleen om zijn hoge ouderdom, maar ook om zijn inhoud.

Wat zijn ouderdom betreft is deze ordonnancie niet alleen de oudste van zijn soort te Gent, doch een der oudste, zoniet de oudste officiële acte met betrekking op de geneeskunde.

Veel ouder kunnen er in geen geval bestaan. We weten immers dat eerst onder Frederik II von Hohenstaufen in de XIIIe eeuw er enige orde geschapen werd in de geneeskundige wereld. De geneeskunde die meestal beoefend werd in de Kloosters, was door het Concilie van Tours aan de geestelijkheid verboden « Ecclesia abhorret a sanguine » en was grotendeels in een ongebonden kwakzalverij ontaard. Frederik II trachtte in 1238 hierin te verhelpen en orde te scheppen. Hij deelde de geneeskunde zeer duidelijk in drie takken in : de *dogmatische geneeskunde*, die diagnoseert en voorschrijft ; de *chirurgie* die manipuleert en de *pharmacie* die geneesmiddelen bereidt en verkoopt. De chirurgijn en de apothecaris waren helpers van de geneesheer, en het is eerst in de XIVe eeuw dat de beroepen zich afzonderlijk vestigen, zodat er eerst in de XIVe eeuw in onze provinciën spraak is van eigenlijke apotheken, hetgeen in vergelijking met de naburige landen zeer normaal is. F e i n d in zijn « Geschichte der Medezinen » geeft als eerste apotheker met open apotheek in Engeland J. Falacud de Luca aan in 1357. Duitsland had te Nurenberg een apotheek in 1404. In 1336 maakte Filips van Valois reeds melding van apothekers doch eerst in 1484 wordt in Frankrijk het eerst reglement gemaakt dat het corps der apothekers inricht.

* Mededeling in de « Kring voor Geschiedenis der Pharmacie in Benelux » op 16 Maart 1952.

Het was dus normaal dat eerst in de XIVe eeuw ook in onze streken apothekers een open officina hielden, die dan nog eerder kan vergeleken worden aan een marktkraam, zoals oude afbeeldingen ons aantonen ; ook de *ordonnance politique* die we voor het ogenblik behandelen, maakt wel onderscheid tussen het huis en de apotheecarie van de apothecarissen, die beide moeten gevisiteerd worden.

Vergeleken met de *ordonnanciën* van andere steden in onze gewesten en in het buitenland, kan deze *ordonnance politique* van Gent wedijveren in ouderdom.

Dr. De Meyer in zijn « *Origines des Apothicaires de Bruges* » deelt mede dat er reeds apothekers waren te Brugge bij het begin der XIVe eeuw, doch hij durft niet bevestigen dat ze reeds open officina hielden ; volgens hem waren het kruideniers-drogisten die tussendoor af en toe een geneesmiddel afleverden. Het eerste reglement dat te Brugge betrekking heeft op de apothekers dateert van 1497.

D a e m s schrijft in zijn « *Van Winkelvisitatie tot Apotheekinspectie* » : « In Duitsland is het Keulen dat een van de oudste apothekersverordeningen bezit. Ze dateert van 1478 ». Hij wijst voor Montpellier op de « *Minute de lettres patentes pour obtenir du Roy Charles confirmations des articles, statutz et ordonnances y mentionnez* » uit het jaar 1495.

S e r g i j s e l s in zijn « *Histoire des Apothicaires de Bruxelles* » begint zijn eigenlijke historie in 1540 met een plakkaat van Keizer Karel.

Aleen V a n S c h o o r in zijn « *Brokken uit de Geschiedenis der Pharmacie* » spreekt over oudere pharmaceutische wetgevingen, n.l. de Keuren van Yperen (1283-1310).

Ongetwijfeld worden in stadsrekeningen en corporatiedokumenten van voor de *Ordonnance politique* van 1456, soms gewag gemaakt van apothekers. We zegden reeds dat volgens Dr. De Meyer er reeds apothekers waren te Brugge in het begin der XIVe eeuw. D a e m s geeft in zijn « *Uit de Geschiedenis der Pharmacie te Haarlem* » enkele dergelijke documenten op waarvan de oudste voor Haarlem dateren van 1399 en 1401, voor Dordrecht in 1367 en 1396. In de stadsrekeningen van Veurne vinden we enkele vermeldingen waarvan de oudste dagtekent uit 1403. W i t t o p K o n i n g haalt in zijn « *Verschuivingen in het Apothekersvak in de loop der eeuwen* » een paar verordeningen aan (Harderwijk 1437 — Kampen 1355 — Arnhem 1451). S u p p l y geeft als oudste sporen van de Kortrijkse apothekers de Kerkrekeningen van 1448. En zo kan de lijst aangevuld worden met veel andere meer. Doch zeldzaam, zeer zeldzaam zijn de officiële stukken van overheidspersonen die dateren van vóór 1456 en de verkoop van medecijnen regelen.

Algemeen wordt aanvaard dat het Edikt van Karel V in 1540 in de Nederlanden het eerst orde bracht in de geneeskundige beroepen. Doch dit Edikt is ongeveer een heruitgave van de *Ordonnance politique* van Gent in 1456. Ook is het duidelijk dat deze *Ordonnance politique* de inspiratiebron vormde voor alle latere geboden die te Gent gemaakt werden, de voorschriften voor de oprichting van het *Collegium Medicum* te Gent in 1663 inbegrepen. Dit getuigt voor de wijsheid en bezadigheid waarmede het stuk werd opgesteld. Zelfs op heden blijven de grondbeginselen die in het stuk vervat zijn zo actueel als vijf eeuwen geleden ; zelfs op heden kunnen we bijleren als we het stuk aandachtig ontleden.

In korte trekken kunnen we de samenvatting geven als volgt :

- 1° Onbevoegden mogen geen tak der geneeskunde beoefenen.
- 2° De dokter mag geen apotheker spelen.
- 3° De apotheker mag geen dokter spelen.
- 4° De reclame wordt verboden.
- 5° De inspectie wordt ingesteld.

Latere edikten en verordeningen zullen meer in bijzonderheden treden en meer organisatorisch te werk gaan doch aan deze grondbeginselen zal niet meer getornd worden, ten minste door hen die de waarheid geen geweld aandoen !

Het eerste punt n.l. de beteugeling der onwettige uitoefening der geneeskunde door onbevoegden, heeft reeds heel wat krachtdadigheid geleverd vanwege het stads-magistraat. Er werden immers altijd mensen gevonden, en soms invloedrijke mensen, die zich begaafd voelen met een speciaal zintuig n.l. dat der diagnose. Ook in de XIVe eeuw bestond dit gevaar : « ... en daardoor moeten zij dolen door onkennis, de lieden daarbij bedriegende alsdat klaarlijk ter kennisse van Heer ende Wet gekomen is ».

Dat het de wetgevers ernst was bewijzen de straffen die voorzien zijn door de overheden, zowel voor de practici die misdoen als voor de leken die het monopolie van geneesheer of apotheker miskennen.

Het gebod van het Gentse Magistraat verwaterde mettertijd, want Keizer Karel moest herhalen in 1540 dat het tot hem doorgedrongen was dat individu's van beide geslachten zich uitgaven voor geneesheren tot grote schade van de bevolking. En zo moest en moet dit regelmatig door de wetgevers herhaald worden.

Nochtans hielden de wetgevers zich niet tevreden met de vaststelling van de wantoestanden ; zij gaven er de remedie voor. « Het zal voortaan verboden zijn aan de inwoners van Gent en de vreemdelingen (« wandelende lieden van buiten in dezelfde stede komende ») : 1° te praktizeren in het algemeen of zelfs hulpvaardig te zijn in de medecijnen. 2° medicamenten te geven of te verkopen. 3° een beroeps-kenteken (een urinaal) aan hun huis te plaatsen. 4° brieven te slaan of te doen slaan voor kerken enz... » Deze brieven, zoals overgebleven exemplaren ons leren, waren reclamen zoals we die ten huidige dage nog steeds lezen m.m., vol bombast en leugens ; de praktizijn was de persoonlijke lijfarts van de Sultan van Turkije geweest of van de Keizer van Japan. Hij maakt zich verdienstelijk met de meest onmogelijke ziekten te genezen ! De Ordonnancie politique geeft van deze lieden een mooie beschrijving : « zich zelven zeggende en vermetende van vele consten ende curen te doen op alle manieren van ziekten en beloven en toezeggen de luiden te genezen alhoewel zij niet weten van welke ziekte dit wezen mocht, noch de nature ervan niet kennen en dat enige van zulkdanige ziekten ongeneeslijk zijn, het ware alleen bij de genade Gods en geven aan de patienten en zieken te nuttigen medecijnen, laxatieven en andere die de ziekheden niet en dienen... »

De Geneesheer van zijn kant, hij weze gevestigd in de stad of hij worde toegelaten tot meesteren gedurende een bepaalde tijd, mag geen medicamenten aan zijn patiënten geven ; hij mag die niet bereiden « heimelijk of openbaar » doch hij zal ze schrijven met recepten en die halen in de openbare apothecariën van deze stede « schrijven met recepten en zenden of dragen hetzelfde recept in voornoemde apothecariën om aldaar die gemaakt en geordonneerd te worden also het betaamt ».

De apothecaris mag niet praktizeren als dokter noch raad geven noch gevaarlijke medicamenten « daar vreze in is » afleveren zonder recept.

Verder wordt de inspectie ingesteld. Al wat gevraagd wordt is dat de medicamenten « goed en oorbaarlijk zijn om iets uit te werken ». In de statuten van het Collegium Medicum Gandavense Art. X wordt ongeveer hetzelfde gezegd bij de instelling der inspectie doch er wordt meer gedetailleerd wat verstaan moet worden door « goed en oorbaarlijk » : « ende soo sij bevonden eenighe bedorven, uytgedrooghde, verlegghene ofte niet wel ghecomponeerde medicamenten... »

En ten slotte is het iedereen die niet apotheker is verboden medicamenten te verkopen of ze zelfs ten toon te stellen « noch ook tooch daaraf te maken ». Zouden we op gebied van wetgeving wel veel vooruitgang geboekt hebben na vijf eeuwen ?!

Hier volgt nu de tekst van de « Voorgheboden » in meer modern schrift overgezet, doch met eerbiediging van technische wendingen en typische gezegden.

(Rugzijde) Copie van voorgeboden aangaande de Medecijnen

Doordien diverse personen, mannen en vrouwen, woonachtig binnen deze stede, en wandelende lieden van buiten in dezelfde stede komende en daardoor bewerende zichzelf te bevorderen tot praktizeren in medecijnen en hangen voor hunlieden deuren, een urinaal (teken van dat beroep), zichzelf zeggende en vermetende van vele « consten ende curen » te doen op alle manieren van ziekten en beloven en toezeggen de luiden te genezen alhoewel dat zij niet weten van welke ziekte dit wezen mocht, noch de nature ervan niet kennen en dat enige van zulkdanige ziekten ongeneeslijk zijn, het ware alleen bij de genade Gods, en geven aan de patienten en zieken te nuttigen medecijnen, laxatieven, en andere die de ziekheden niet en dienen, niet bevroedende noch dat zij schuldig zijn heet te zijn of koud daaraf vele inconvenienten dikwijls zijn gekomen en grote bedriegerijen en abuizen, mits dat zij dezelfde medicijn geven den zieken ongecorrigeerd, hoewel dat die naar de kunst en scientie van medecijnen behoren gecorrigeerd te zijn met andere materialen. Al 't welke gebeurt omdat zulke practizijnen zich zeggen meesters doch geen klerken (geleerden) zijn, noch de scientie van de medecijnen en kennen, noch die geleerd noch gestudeerd te hebben. En daardoor moeten zij dolen door onkennis, de lieden daarbij bedriegende alsdat klaarlijk ter kennisse van Heer ende Wet gekomen is en om daarin te voorzien met behoorlijke middelen tot bewaren van de patienten en zieken van voornoemde stede die de gezondheid zeer begerend is, zo is 't dat men gebiedt van wege onze geduchte Heren in naam van de Graaf, de baljuws ende

schepenen, dat niemand wie dan ook, man of vrouw, wonende in deze stad of van buiten in komende zichzelf vermeten te praktizeren in het algemeen of zelfs hulpvaardig in medecijnen te zijn, noch te geven of te verkopen aan welke ziekte ook enigerhande medecijnen, laxatieven of andere, hoedanig die zijn, noch uitsteken een urinaal- of ander beroepsteken van praktizijnen noch ook brieven slaan of doen slaan voor kerken, huizen, statien of tenigen plaatse ; hij moet wezen gelicencieerd in de wetenschap der medecijnen of hij moet wezen geproefd en geexamineerd van degene die van stadswege daartoe zullen gesteld worden om te weten of zulksdanige praktizijnen weerdig zijn te praktizeren ofwel niet, en is 't dat bij deze proef iemand voldoende bevonden werd om te praktizeren, dien zal men aanvaarden en toelating geven dezelfde praktijk te doen overal binnen deze stede al is 't dat hij niet gelicencieerd en is in de voorzeide wetenschap, behoudens echter dat hij gene medecijnen, laxatieven, prepartieven, confortatieven of enigerhande wateren of andere materialen zijnen patienten geven zal; hij en zal ze (= tenzij hij ze zal) schrijven met recepten en die halen in de openbare apothecariën van deze stede, opdat vrienden en familieleden van de zieke en ook de meesters in medecijnen zien en weten mogen of zulke materialen en stoffen deugdelijk en terecht gemaakt zijn en de recepten wel geordonneerd zijn als het behoort en wie dan ook het contrarie hiervan dede, dat ware op de boete van 10 Pond grote parisis, al zo dikwijls als het gebeuren zou.

Item, omdat enige hostelierien zijn binnen deze stede, die gewoonlijk plegen te herbergen zulksdanige wandelende gezellen en zich met zulke praktijken afgeven als voorzeid is, en opdat die niet door onwetendheid of anderszins gene brieven slaan of doen slaan op de plaatsen voorschreven en ook niet praktizeren en niet zijn geproefd of geadmitteerd, zo zal elk hostelier gehouden zijn zulksdanige zijn gasten te waarschuwen van dees voorzegde, op de correctie van schepenen.

Item, dat geen enkele medecijn (= geneesheer) gelicencieerd of andere wie hij moge zijn, van nu voortaan zal mogen maken of doen maken heimelijk of openbaar enigerhande materialen, siropen, dranken, conditen, laxatieven, clysteren noch die geven of stellen zijnen patienten of zieken, noch daaraf gebruiken ; hij en zal ze (= tenzij hij ze zal) schrijven met recepten en zenden of dragen hetzelfde recept in voornoemde apothecariën, om aldaar die gemaakt en geordonneerd te worden alzo het betaamt en dit op de boete van 10 Pond parisis al zo dikwijls als het contrarie zou geschieden.

Item, dat geen apothecaris zal mogen praktizeren in medecijnen noch raad of enige materialen, medecijnen, laxatieven daar vreeze in is, geven aan enige patienten of zieken tenzij bij rade, advies of recepte van geapprobeerde medecijnen van voornoemde stede of van enige van hunlieden ; op de boete van 3 Pond parisis.

Item, dat de medecijnen, die onthouden zijn of voortaan onthouden zullen zijn ten pensioene van de stad, gehouden zullen zijn te gaan, telkens als het hunlieden gelieven zal het weze eenmaal 's jaars of meer, ten huize en apothecarie van de apothecarissen van deze stad, en aldaar visiteren en proeven alle de materialen die men gebruikt ter medecijne, en degene die zij niet vinden zullen goed en oorbaarlijk (= nuttig, profijtelijk) wezende om iets uit te werken, die zullen zij gehouden zijn alles te niet te doen opdat de zieke daarbij niet bedrogen worde en ware het dat een apothecaris of zijn dienaars tegenspraken de voorgeschreven visitatie te doen, dat zou telkens wezen op de boete van 10 Pond parisis.

Item, dat niemand verkopen zal te genere plaatse binnen Gent heimelijk of openbaar enige « droogerie », poeder gemengeld, dranken of andere zaken die de medecijnen aankleven, anders dan in de openbare apothecariën binnen de voorzeide stede, noch ook « tooch » daaraf maken in enige manier, op de boete van 10 Pond parisis.

Deze voorgeboden waren ter vensteren uitgelegd voor Heren en Wet, den 16den dag van Oktober in het jaar 1456, in 't schependom van Mijnhere Claeys Triest, ruddere, en heer Jan van Sycleer en hare gezellen. De voornoemde boeten gaande in doen te wetene een derde den here, d'ander derde der stede en het derde derde degene die 't ter kennisse brengen zal. Actum ut superius.

J. Sersanders.

Aldus staat in den boek van de voorgeboden van denzelfden jare folio 9 recto.

RESUMÉ

Dans les archives communales de Gand, la pièce la plus ancienne concernant la pratique médicale se date du 16 octobre 1456.

Le document, qu'on appelle « Ordonnancie politique nopende het verkoopen van

medecijnen » est une pièce très remarquable et respectable non seulement par sa vieillesse mais surtout par sa sagesse.

Quant à sa vieillesse, cette ordonnance politique peut rivaliser avec tous les statuts officiels de nos pays, dont elle est un des plus anciens sinon le plus ancien.

Mais ce qui donne à cette ordonnance cette importance spéciale, et ce qui la rend actuelle malgré ses cinq siècles c'est le contenu.

Sommairement nous pouvons le résumer comme suit :

1° Les incompetants ne peuvent exercer aucune branche de l'art de guérir.

2° Le médecin ne peut se mouvoir sur le terrain de l'apothicaire.

3° Ni l'apothicaire sur celui du médecin.

4° La réclame est défendue.

5° L'inspection des pharmacies est instituée.

Plus tard on donnera des précisions, plus de détails mais à ces principes on ne touchera plus.

Et en somme on peut se demander si après cinq siècles l'on a fait du progrès en question de législation médicale.

DE KAAPKOLONIE, JAN VAN RIEBEECK EN DE PHARMACIE *

door Dr. P. H. BRANS.

Onder de nederzettingen van de in 1602 gestichte Verenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C.) zoekt men in de eerste tientallen jaren die aan de Kaap de Goede Hoop tevergeefs. Het vestigen van « factorijen », in het begin van de 17e eeuw nog iets betrekkelijk nieuws, diende hoofdzakelijk om een retourlading voor de aankomende schepen te verzorgen en producten, waarin de V.O.C. handelde, vondt men aan Afrika's Zuidpunt niet. Ontdekt in 1486 door de Portugees Bartholomeu Diaz en door hem Cabo Tormentoso (Stormkaap) genoemd, werd die naam op last van de koning van Portugal vervangen door die van Kaap de Goede Hoop, omdat men de hoop mocht koesteren de reeds een eeuw lang gezochte zeeweg naar Indië te vinden, een verwachting, die in 1498 door Vasco da Gama werd vervuld.

Zo men de Kaap de Goede Hoop in de stukken van de Compagnie ziet vermeld, dan is dit aanvankelijk slechts met de opdracht om vers water in te nemen en brieven neer te leggen, die dan door in tegengestelde richting varende schepen van de V.O.C. zouden worden meegenomen. In het S.A. Museum te Kaapstad vind men zo'n Briefsteen, blijkens de inscriptie gelegd door 5 schepen, die van 9 tot 15 April 1632 op de thuisreis vanaf Batavia de Kaap aandeden. Het land aan de Tafelbaai werd aldus veel bezocht en om politieke redenen voelde Jan Pieterszoon Coen er voor het in bezit te nemen om andere naties voor te zijn, maar Heeren Zeventien deelden deze opvatting niet en ook Coen vond het klimaat bij een andere gelegenheid zo stormachtig, dat hij over de Cabo de bona Esperanza schreef: « Hier en behoort niemand te comen dan die daar door noot moet wesen ». In 1620 namen de Engelsen het land aan de Tafelbaai in bezit voor hun koning, maar bestuurders van de V.O.C. deed dit niets, omdat zij beschikten over Sint Helena, een eiland in 1502 door de Portugezen ontdekt en in 1600 door de Hollanders vandaar verjaagd. Dit « aerts paradijs » door Jan Huygen van Linschoten « een wonder van God » genoemd leverde water, vee, gevogelte, groenten, vruchten, vis en zout gedurende het hele jaar, dank zij het gunstige klimaat. De Compagnie's schepen bleven er meestal 14 dagen om het scheepsvolk wat op verhaal te laten komen. In 1633 en nog eens in 1645 liet de Compagnie het eiland plechtig in bezit nemen, maar vernielzucht en onverschilligheid van de matrozen bij het plukken der vruchten en de slachting onder het vee aangericht door verwilderde scheepshonden waren oorzaak, dat de overvloed snel verminderde. Wollebrand Geleijnsz de Jong plantte dan ook in 1648 groenten en vruchtbomen uit met de volgende berijmde aankondiging :

* Mededeling in de « Benelux Kring voor Geschiedenis der Pharmacie » op 16 Maart 1952 te Brussel.

De commandeur Wollebrand
 Heeft gezaaid en geplant
 Goede appelen en limoenen,
 Radijs en pompoenen,
 Pompelmoes en tuinkars
 De Almogende geve 't zijn gewas
 De vrunden gelieven te nutten en te plukken.
 En doen weer de korrels in d'aarde drukken.

Toen echter Heeren Zeventien in 1650 besloten Sint Helena aan de Engelsen over te laten was het eiland grotendeels een woestenij en had nog slechts waarde als verzamelplaats voor van elkaar geraakte schepen van dezelfde vloot, die elkaar dan daar opwachtten, een functie, die de Tafelbaai tot nu toe ook had vervuld. Echter begonnen Heeren Zeventien dit laatste gebied nu toch met andere ogen te zien en men verzocht aan onderkoopman *Leendert Janszen*, die als schipbreukeling in 1647 bijna een jaar lang aan de Kaap had verbleven, een rapport op te stellen omtrent de mogelijkheid van vestiging. Toen men tot uitvoering wilde overgaan, bleken *Janszen* noch de mede-ondertekenaar van het rapport, *Matthys Proot*, bereid naar de Kaap te vertrekken en zo kwam de weg vrij voor *Jan van Riebeeck*. In 1639 op 21-jarige leeftijd, was hij, na in zijn geboorteplaats Culemborg tot chirurgijn te zijn opgeleid, in dienst der Compagnie als onderchirurgijn aan boord van de « Het Hof van Holland » naar Batavia vertrokken. Na in verschillende functies en nederzettingen de Compagnie met succes te hebben gediend, werd hij in 1647 op aanklacht van handel voor eigen rekening, een door de Compagnie ernstig gevreesde handeling, naar het vaderland terug gezonden met het schip « De Coninck van Polen », onder commando van de reeds genoemde *Wollebrand Geleijnsz de Jong*, welk schip deel uitmaakte van de retourvloot, die opdracht had gekregen in de Tafelbaai bemanning en goederen over te nemen van een daar gestrand schip. Aan dit korte verblijf aan de Kaap dankte *van Riebeeck* het, dat hij wederom aangenomen in dienst van de Compagnie, in 1651 de opdracht kreeg aan de Kaap de Goede Hoop te stichten een fort en een tuin, om aldus de langs varende schepen van de Compagnie te kunnen « verversen ». Hij werd voor 5 jaar aangesteld als koopman en opperhoofd en vertrok met 3 schepen « De Drommedaris », « De Reyger » en « De Hoop » naar zijn bestemming. Heeren Zeventien waren nu toch overtuigd van het grote nut, dat de nieuwe vestiging zou kunnen afwerpen in plaats van Sint Helena. Zij droegen *van Riebeeck* op nauwkeurig aantekening te houden van al hetgeen bij de vestiging van de nieuwe nederzetting zou voorvallen en *van Riebeeck* heeft zich in zijn « Dagverhaal » zeer uitvoerig van deze taak gekweten.

Het was onlangs 300 jaar geleden en wel op 7 April 1652 dat de eerste voet aan land werd gezet en al spoedig leest men, dat de « Hovenier met zijn helpers » met het aanleggen van een tuin begint voor « moes en kruiden » zodra op 1 Mei van het fort pas de kelders en de bolwerken zijn gemaakt. Dit « moes » speelde bij de bestrijding van de scheurbuik een belangrijke rol. Min of meer empirisch schijnt men de gunstige werking van verse groenten en fruit, vooral Citrussoorten, al 100 jaar tevoren te hebben opgemerkt bij scheurbuik (Deens : Schorbuck ?). In elk geval was het voor de Compagnie's schepen voorschrift om in de tussenhavens moes en indien verkrijgbaar lemoenen in te nemen. In dit verband hechtte de Compagnie zoveel waarde aan het slagen van *van Riebeeck's* opdracht, dat men hem vanuit het vaderland bakken met aarde had meegegeven voor de eerste uitzaai, in geval de grond aan de Kaap daartoe niet geschikt mocht blijken. De vruchtbaarheid van de grond wordt echter herhaaldelijk geroemd in het dagboek en op 19 Juni zijn 5 man bezig de zaden verder uit te zetten, terwijl radijs en het vitaminerijke sterkers al beschikbaar zijn. Op 16 Juli worden nieuwe akkers bezaaid, waarbij men de indruk krijgt, dat aan moeskruiden en fruit minstens evenveel aandacht wordt gegeven als aan de eigenlijke voedselplanten, want op 20 Juli wordt verteld, dat alles goed gedijt met het uitspreken van de verwachting, dat overvloedig vruchten te krijgen zullen zijn tegen de aankomst van de retourschepen uit Indië. Ook leest men verder, dat lepelblad werd aangekweekt, veel gebruikt tegen scheurbuik evenals de lemoenen (citroenen), waarvan men aan de Kaap de aanplant begon op 5 Juli 1656, toen het galjoen « Nachglas » van Sint Helena stekken van citroenbomen had overgebracht.

Het belangrijkste deel van *van Riebeeck's* opdracht heeft in feite

bestaan in het aanleggen van een verversingsstation, een vitaminedepôt aan de Kaap, dat van groot hygiënisch belang is geweest als men bedenkt, dat in de 10 jaren van v a n R i e b e e c k's verblijf aan de Kaap, per jaar gemiddeld 25 schepen met 200 koppen aan boord, dus in totaal 50.000 schepelingen, een aanzienlijke verbetering in hun gezondheid, ja zelfs hun levensbehoud aan v a n R i e b e e c k's stichting te danken hebben gehad.

Ook over de pharmaceutische zaken in engere zin worden wij door het dagboek ingelicht. In het eerste jaar waren op een bevolking van 125 zielen werkzaam een opperchirurgijn (siekentrooster) en diens « assistent ». De ziekentrooster kreeg, toen zijn vrouw als eerste in de kolonie op 6 Juni 1652 een kind ter wereld bracht, een woonplaats binnen het fort aangewezen, vóór iemand anders het bewoonde. Op 22 Juli 1652 overleed die vrouw aan een niet nader genoemde ziekte. Op 9 Juni 1653 zijn velen te kooi wegens rode loop ten gevolge van het overmatig eten van wilde vijgen. « Rood melizoen » werd met warme wijn behandeld. Op 11 November 1652 leest men, dat weer 24 personen in het ziekenhuis zijn opgenomen met « pyn door de leden » (griep ?), zonder dat te voren over het inrichten van een ziekenhuis is gesproken. Beri-beri lijders werden behandeld met brandewijn, die beter voldeed dan Spaanse wijn. Kwetsuren en beten van de robben schijnen zeer snel te zijn genezen en de chirurgijns niet veel zorgen te hebben gebaard.

Het zojuist genoemde ziekenhuis heeft regelmatig dienst gedaan voor het opnemen van zieke schepelingen en zo waren midden Juli 1654 van 60 aan scheurbuik lijdende schepelingen binnen 14 dagen de meesten, dank zij de moeskruiden, weer volledig hersteld. Ook schepen van andere naties werden geholpen : 18 October 1654 een Engels schip met scheurbuikpatiënten. Venerische ziekten veroorzaakten op 21 October 1657 het overlijden van een tamboer en ook dysenterie en malaria worden genoemd. Soms was de toevloed van patiënten zo groot, dat het ziekenhuis ruimte te kort kwam en zo werden op 3 September 1661 meer dan 100 zieken tijdelijk in tenten ondergebracht. Martin Wintergerst schrijft omtrent 1700, dat het in kruisvorm gebouwde hospitaal plaats biedt aan meer dan 1000 personen en omgeven is door een tuin, waarin ook geneeskruiden worden gekweekt. Op deze plaats hebben dus de eerste pharmaceuten in de kolonie gewerkt en dit was nog het geval in 1802, want de Regeling van den Geneeskundigen Dienst aan de Kaap bepaalde, dat aan het Hospitaal worden aangesteld zoveel Eerste- en Tweede Chirurgijns of Apothekers als nodig zou worden geoordeeld. Op 17 December 1657 verzocht de opperchirurgijn J a n V e t t e m a n te worden toegelaten als vrij chirurgijn voor alle vrije luiden, hetgeen hem de volgende dag werd toegestaan.

Omtrent de lotgevallen van de tuin worden wij ingelicht door een zojuist verschenen boekje van M i a C. K a r s t e n, waaraan wij ontleen, dat apotheker H e n d r i k C l a u d i u s, die uit Indië in 1681 door Dr. C l e y e r naar de Kaap gezonden was en waarvan wij verder niets meer vernomen hadden (1), in 1685 aan de Kaap werkzaam was met het verzamelen, drogen en beschrijven van planten en dat zijn tekeningen waarschijnlijk nog in Kaapstad aanwezig zijn. V a n R i e b e e c k, die een goed kenner van land- en tuinbouw was en een boekje heeft geschreven « Hoveniers Almanak », heeft in 1654 aan de Kaap ontmoet de jonge G e o r g E b e r h a r d R u m p h, die later als R u m p h i u s grote bekendheid zou genieten.

Vermelden wij ten slotte nog, dat in het dagboek op 5 en 6 Januari 1654 wordt vermeld een gerechtelijke beoordeling van de opperchirurgijn van het schip « Vreede ». De opperchirurgijn van de Kaap stelde vast na visitatie, dat de klacht van het slordig omspringen met de medicijnkist ongegrond was, maar wel, dat te weinig zorg was besteed aan sommige zieken.

Geraadpleegde literatuur :

Andel, Dr. M. A. van, Chirurgijns, Vrije Meesters, Beunhazen, Kwakzalvers. (Patria Serie, deel XXIV), Amsterdam 1941.

Andel, Dr. M. A. van, De scheurbuik als Nederlandsche volksziekte. Bijdragen tot de Geschiedenis der Geneeskunde VII (1927), bld. 519.

Baumann, Dr. E. D., Uit Drie Eeuwen Nederlandse Geneeskunde, Amsterdam 1951.

Brans, Dr. P. H., Overzicht van de Geschiedenis der Pharmacie in Nederlands Oost-Indië, Pharm. Weekblad 1950, blz. 841 en 881.

(1) Pharm. Weekblad 1950, blz. 883.

Dagverhaal van Jan van Riebeeck. 3 delen, Historisch Genootschap, Utrecht 1884-1893.

Dam, Pieter van, Beschrijving van de Oostindische Compagnie, Tweede Boek, Deel III. Uitgegeven door Dr. F. W. Stapel (Deel 83 van Rijks Geschiedkundige Publicatiën), Den Haag 1939.

Dunlop, H., Bronnen tot de Geschiedenis der Oostindische Compagnie in Perzië. Eerste Deel 1611-1638 (Deel 72 van Rijks Geschiedkundige Publicatiën), Den Haag 1930.

Godée Molsbergen, Dr. E. C., Jan van Riebeeck en zijn tijd. (Patria Serie, Deel III), Amsterdam 1937.

Karsten, Mia C., The Old Company's Garden at the Cape and its Superintendents, Cape Town 1951.

Penning, Dr. C. P. J., Jan Anthonisz. van Riebeeck en zijn Dagboek. Ned. Tijdschrift v. Geneesk. 1934, blz. 2488.

Regeling van den Geneeskundigen Dienst bij de Troupes der Bataafsche Republiek aan de Caap de Goede Hoop 1802.

Wintergerst, Martin, Reisen auf dem Mittelländischen Meere, der Nordsee, nach Ceylon und nach Java. 1688-1710. Den Haag 1932.

RESUMÉ

A l'aide du journal, nommé « Dagverhaal », de Jan van Riebeeck, fondateur de la colonie du Cap de Bonne Espérance, l'auteur nous rappelle les circonstances de cette fondation. Il attire l'attention des pharmaciens sur le fait que c'étaient des motifs hygiéniques (l'approvisionnement des vaisseaux de la V.O.C. — Compagnie des Indes Orientales — en légumes frais, c'est-à-dire avec des vitamines) qui ont stimulé la fondation et qui pendant 10 années du gouvernement de Jan van Riebeeck ont contribué à la santé de plus de 50.000 membres d'équipage des vaisseaux de cette Compagnie.

OVER HET ARTIKEL XIV VAN DE « ORDONNANTIEN ENDE STATUTEN DER STADT GHENDT GEORDONNEERT OP HET FEYT VAN DE MEDECIJNEN, VERBINDT DE DOCTOORS, APOTHECKERS ENDE CHIRURGIENS ».

11 September 1663 (1)

door Apoth. L. VANDEWIELE.

« Art. XIV. Ende omme datter gheene suspicie en soude wesen van bedroch, soo en sullen de Apothekers niet vermoghen te maecken den Triakel, Mithridaet, de confectiën van Alckermes, van Hyacinten, Laudanum Opiatum, de species diamb. diamargariti frigidi, letitiae Galeni, ende dierghelycke andere costelicke compositiën, ten zy dat jemant van de Docteurs van 't Collegie ofte ten pensioene deser Stede sal hebben ghevisiteert, de Ingrediënten separatelick ghedispenseert tot het componeren van de confectie, ende dat boven dien in de presentie van de Docteurs sullen ghestampt worden alle de Peerelen ende costelicke Ghesteenten, op de boete van zes guldens, soo dickmaels sy in faulte sullen blyven van 't selve t' onderhouden. »

Op 18 October 1664 werd een aanvullend reglement uitgevaardigd. Het art. XXX luidt als volgt : « Synde by den vierthienden Article van de voorgaende Ordonnantie van den 15. September 1663 ghestatuëert dat de Apotecarissen niet en vermogen te maecken den Triakel, Mithridaet, de confectiën van Alckermes, van Hyacinten, Laudanum Opiatum; de species diambre, diamargariti frigidi, letitiae Galeni, ende dierghelycke andere, ten zy dat iemandt van de Docteurs van 't Collegie sal hebben ghevisiteert de ingrediënten separatelick ghedestineert tot het componeren van de selve confectiën, dies is d'intentie dat den Docteur doende de selve visitatie aen den Apotecaris onder syn handschrift, sal gheven een testimonium van den dag ende jaer dat de selve compositiën syn ghemaect, ende by hem ghevisiteert, welck testimonium den selven Apotecaris (soo wanneer synen Winckel volgens het thiende Article van de voorgaende Ordonnantie sal worden ghevisiteert) aen de selve Visi-

(1) De tekst werd opgenomen zoals hij voorkomt in het « Tweede Deel van den Zesden Placcaert-Boek van Vlaenderen. Rubrica VII, p. 1136.

tateurs sal moeten thoonen, ende exhiberen om alsdan daer op regard ghenomen te worden, op peyne van te verbeuren eene boete van zes guldens van ieder compositie, danof hy gheen testimonium thoonen en sal, ende dat de selve compositiën by faulte van dien by de selve Visitateurs sullen wegh-genomen, ende uyt den Winckel gheweert worden. »

*
**

Al deze zonderlinge namen ontmoeten we dikwijls op apothekerspotten en in oude pharmaceutische werken, zodat het wel de moeite loont de sluier van deze geheimzinnigheden even op te heffen.

Terloops wil ik er op wijzen dat de Magistraat van Gent zeer tegemoet komend is wat de bereiding van deze kostelijke producten betreft. Er is nog wel een zekere contrôle door het Collegium Medicum uit te oefenen, doch er is hier geen spraak meer van een openbare bereiding zoals in veel andere steden wel het geval was.

Geen enkele schrijver die het heeft over de geschiedenis der Pharmacie of der geneeskunde in het algemeen, kan het artikel van de bereiding van de Triakel voorbijgaan. De vele en vooral de kostelijke en buitenlandse ingrediënten, waren oorzaak dat de samenstelling moest geschieden, met grote plechtigheid, coram populo, in het openbaar, in tegenwoordigheid van overheidspersonen en vaklui. Dit had enerzijds voor doel de vervalsingen te keer te gaan doch dit sloot ook aan bij een oud gebruik. Niemand minder dan *Galenus* was het die aan Triakel zijn bekendheid bezorgde. *Andromachus* had immers zijn Triakel beschreven in 174 Griekse verzen, ten einde de formule nog te verstevigen. *Galenus* nu, haalde in zijn werken tot tweemaal toe deze verzen aan. Hij zelf bereidde in tegenwoordigheid van de keizers *Marcus Aurelius* en *Severus* dit wondergeneesmiddel (1). In Italië wordt terug aangeknoopt met deze traditie in de tweede helft der XVIe eeuw. Ook hier in het land was dit gebruikelijk zoals *Van Schoor* getuigt in zijn « Une préparation publique de la Thériaque d'Andromaque à Liège 1774 ».

Te Gent werd alleen geeist dat de ingrediënten getoond werden aan een der doctoren van het Collegium Medicum of aan een Stadsdokter maar ook dat de kostelijke producten verwerkt werden in tegenwoordigheid van voornoemde dokters.

THERIACA ANDROMACHI

Theriakel of Triakel was het geneesmiddel bij uitstek der oude Pharmacopolei. Geen enkel formularium kon dit meesterwerk der geneeskunde onbesproken laten. Het is dan ook vanzelfsprekend dat het ook voorkwam in het Antidotarium Gandavense.

De Triakel die in het Antidotarium Gandavense 1652 voorkomt is wat de samenstelling betreft identiek met deze van het Antidotarium Gandavense 1663 ; alleen de verhouding van de ingrediënten is ietwat verschillend. Wat de benaming betreft, in het eerste Antidotarium schrijft men *Theriaca Andromachi*, in het tweede *Theriaca Andromachi Senioris*. Ook later nog zal te Gent dezelfde samenstelling bewaard blijven, doch een nadere beschrijving wordt gegeven wat de werkwijze betreft. Zo deelt de eerste Pharmacopea Gandavensis van 1756 de ingrediënten in vier klassen in, die ieder een speciale bereiding moeten ondergaan.

De Triakel zoals zij te Gent moest bereid worden is betrekkelijk bescheiden, zij bevat amper 70 ingrediënten, waar andere Pharmacopea er soms meer dan 100 voor schrijven. Er waren immers zoveel formules voor de Theriakel als er Pharmacopea's waren en sommige geven zelfs verscheidene formules op. *J. B. Van Mons* klaagt reeds over deze verscheidenheid : « si l'on n'oppose une digue à ce torrent réformateur, bientôt le médecin qui voudra prescrire de la thériaque, devra désigner dans son ordonnance s'il entend le thériaque de Galien ou de telle ou telle pharmacopée ».

Hier volgt nu (in vertaling, de Antidotaria waren in het latijn gesteld) de opsomming der ingrediënten, zoals die voorkomen in het Antidotarium Gandavense van 1652. (De producten die in het Hedychroon voorkomen en verder nog eens moesten toegevoegd worden, werden niet herhaald). Voor de benaming der ingrediënten werd deze genomen van de Pharmacopea Gandavensis van 1786 ; in deze Pharmacopea immers, die eveneens in het latijn was opgesteld, werd bij de materia medica voor het eerst de Nederlandse vertaling gevoegd.

(1) Cfr. *Boussel* La Pharmacie Illustrée, p. 57.

TROCHISKEN (= pastillen) VAN ZEEAJUIN — TROCHISKEN VAN SLAGEN (kop en staart van opgezweepte, kwaadgemaakte slangen op een lengte van vier vingers werden verworpen, het vlees werd met water, venkel en zout gekookt, vet ingewanden en stekels werden verwijderd, de rest met geroosterd brood gemengd en gedroogd en in pastillen gedrukt) ; TROCHISKEN VAN HEDYCHROON (Galenus heeft deze samenstelling bezongen in verzen onder de naam Magna Hedychroon Andromachi t.t.z. pasta met schone kleur, om wille van de saffraan die er in aanwezig is). Deze Hedychroon bevatte : Jerusalemskruid, Sandelhout, Zoete Marjolein, Syrische Mastiekbladeren ofwel Dictamnusbladeren, wortel van Mansooren, Mastiek, Oost-Indische Nardus, de wortel van welriekende Lisch, Kaneel, de wortel van Oost-Indische eertijds Aziatische Costus, de bast van een soort van Wilde Kaneelboom, Saffraan, Celtische Nardus, Myrrhe, welriekende Bies, Valeriaan, Opobalsamum en Xylobalsamum. Verder werd voor de Triakel gemengd : ZWARTE PEPER, HEULSAP (opium), ROODE ROZEN, DE BLADEREN VAN WATERLOOK UIT KRETA, RAPENZAAD, DE WORTEL VAN FLORENTIJSCH LIE, DE ZWAM VAN DEN LORKBOOM, SAP VAN ZOETHOUTWORTEL, GEMBER, RHAPONTICUM, DE WORTEL VAN VIJBLAD, DE BLADEREN VAN BERGCALAMINT, DE BLADEREN VAN ANDOORN, STICHASBLOEMEN, WITTE PEPER, LANGE PEPER, WIEROOK-KORRELS, DE ZADEN VAN SELDERIE, TERPENTIJN, GENTIAANWORTEL, DE TOPPEN VAN POLEIJ, BESTE STORAX, DE ZADEN VAN ITALIAANSCH HOLWORTEL, AVERUIT, DE ZADEN VAN WILDE KERZEN, HET ZAAD VAN BISSCHOPSKRUID (Ammeos), DE BLADEREN VAN MAANDERKRUID (Chamaedrys), DE BLADEREN VAN HOE LANGER HOE LIEVER (Chamaepitys), HET VERDIKTE ZAP VAN HYPOCISTIS, WILDE KANEELBLADEREN, ANIJSZAAD, DE BEERWORTEL, VENKEL, ARMEENSCH BOLUS, ACORUS, CARDAMOMZAAD, DE VRUGT VAN DEN BOOM DIE DEN OPOBALSEM UITLEVERT, St-JANSKRUID, ACACIAGOM, DE ZADEN VAN KROOTEN VAN KRETA, GALBAN, OPOANAX, HET VERDIKTE ZAP VAN ANGELIKA OF PANACEKRUID DER WARMELANDEN, SAGAPENUM, JODENLIJM (Bitumen Judaicum seu Asphaltum), KLEIN DUIZEND GULDEN KRUID, BEVERGEIL, DE WORTEL VAN GEBOORTE KRUID (Aristolochia), WIJN zoveel als nodig om sappen en gommen op te lossen, BESTE HONIG.

« Maak een likkepot volgens de kunst. Dit zeer beroemd tegengift werd voor het eerst samengesteld door Andromachus, de geneesheer van Nero en is het meest beproefde en zekerste geneesmiddel tegen de meeste ziekten ; het helpt niet alleen bij vergiftigingen, doch ook bij andere meer gewone kwalen. Het geneest immers de langdurige hoofdpijn, duizeligheid, vallende ziekte (1) en kortademigheid ; het verhelpt de slechte spijsvertering van de maag en de ongesteldheden van de ingewanden, zelfs kolieken en verstopping. Het doodt de wormen, verhelpt het gemis aan geestkracht en het gebrek aan lichaamskracht en het is een heilzaam geneesmiddel tegen koorts, vooral de vierdedaagse koorts ».

Deze therapeutische eigenschappen worden vermeld in het Antidotarium van 1652, doch niet meer in dat van 1663. Zoals hieruit blijkt is de Triakel een ware panacee. Het is onmiddellijk zichtbaar dat de heilswerking vooral toe te schrijven is aan de aanwezigheid van opium. Stilaan werd dan ook kritiek uitgeoefend op de samenstelling. Moyses Charras schrijft reeds in zijn « Pharmacopée royale galénique et chimique 1682 » : « mais parquée l'assemblage d'un si grand nombre de différentes drogues pour une seule composition, a depuis long-tems choqué la plupart des personnes capables d'en juger... et parcequ'on est bien informé que plusieurs medecins et surtout la plupart des apothiquaires, souhaitent passionnément... » en hij geeft een gewijzigde formule op, die bijna even omslachtig is !

Ook Sassenus in zijn « Breves animadversiones in Pharmacopaeam Bruxellensem 1704 » keurt de ingewikkelde samenstelling af : « confusa haec ex tot ingredientibus consarcinata compositio suspecta semper fuit (ut videre est apud Quercitanum redivivum in sua pharmacopaea dogmatica fol 475). Hij is zelfs zeer scherp in zijn beoordeling : « Theriaca constat paucis Alexipharmacis » « inepta ad morbos malignos et venena extirpanda » — « reformatione maxime indiget » — « Theriacae confusum chaos » — « Theriacae effectus potius opio quam aliis ingredientibus sunt adscribendi » — « Ingredientia inter se repugnant » en andere lieflijkheden meer.

Nicolas Lemeray in zijn Pharmacopée Universelle 1727, p. 450, geeft een

(1) Tekstueel : Comitiales : d.w.z. dat wanneer iemand een aanval van deze ziekte kreeg in de Romeinse comitiën, de vergadering uiteenging.

zeer critische ontleding en hij besluit : « Au reste quoique cette composition soit en une espece de veneration dans la Medecine, soit par son antiquité, soit par les effets qu'elle a produits, il me semble qu'on pourroit faire un remede plus efficace avec un petit nombre des especes les plus essentielles qu'elle contient, choisies & mêlées ensemble, suivant l'idée du Medecin, sans se mettre en peine de faire une préparation si grande & si embarrassante... mais il y a de l'apparence que ceux qui ont inventé la theriaque, le mithridate et plusieurs autres longues compositions de Pharmacie semblables, ont crû qu'en mêlant ensemble une grande diversité de mixtes, ils obtiendroient par l'un ce qu'ils ne pouroient pas obtenir par l'autre, le remede se trouvant quelquesfois plus savant que celui qui le donne. »

De etymologie van theriacum wordt door de bekende Moyse Charas uiteengezet in zijn « Histoire Naturelle des Animaux, des Plantes et des Mineraux qui entrent dans la composition de la Theriaque d'Andromachus. Paris 1658 » als volgt : « ... de θηριον qui signifie FERAM, c'est-à-dire une beste farouche, pour denoter que la Theriaque est propre, non seulement contre le venin de toute sorte d'animaux, mais aussi contre une infinité de maladies, lesquelles ils comparent à des bestes farouches. D'autres ont crû qu'Andromachus a voulu changer le nom de Mithridat en celui de Theriaque à cause des Vipères, ausquelles il a attribué le nom de θηριον et lesquelles il a ajouté pour la base principale de cette composition. Cette pensée me semble la plus raisonnable de toutes puis que la Theriaque n'a commencé de prendre ce nom là, que lors que la chair des Vipères est entrée dans sa composition. »

Het is misschien niet van belang ontbloomt hierbij te voegen wat Commandant-Apotheker W. P r o o t verhaalt in zijn « Visite au Sanctuaire du Dieu de la médecine ». Het was bij de Asklepiades of priester-geneesheren de gewoonte de formules van hun geneesmiddelen in het marmer van hun tempels te griffelen. Zo vindt men te Kos de formule van de Triakel gegrift op een poort van de tempel aan Esculaap gewijd.

De Pharmacopea Bruxellensis 1641 geeft in voorwoord een vers ten beste dat niet van sarcasme vrij is en toepasselijk blijft, doch tevens getuigt van de grote waarde die men destijds aan deze samenstelling hechte :

Toxia si Momi timeas, Andromachus adstat
Ille tibi Antidotum Theriacale dabit.

Indien gij de giften van Momus (de god van de spot) vreest, Andromachus is met u, hij zal u het Triakeltegengift geven.

Heden is de Triakel in de geschiedenis getreden, maar ten slotte moet gezegd dat de Triakel, alle kritiek ten spijt, gedurende eeuwen met de grootste verering werd behandeld. Zij werd bewaard met veel zorg en in schone Triakelvazen, die somtijds kunstwerken zijn, welke nog immer de trots uitmaken van onze musea.

MITHRIDATIUM DEMOCRATIS

Volgens de Antidotarium Gandavense van 1652 is de Mithridaat samengesteld als volgt : Myrrhe, Saffraan, de zwam van den Lorkboom, Gember, Kaneel, Celtische of Alpische Nardus, Wierook, Wilde Kerzen, de zaaden van Seselikruid, Opobalsamum ofwel Olie van Kruidnagelen, welriekende Bies, Stechasbloemen, welriekende Costus, Galban, Terpentijn, Lange peper, Bevergeil, het verdikte zap van Hypocistis, goede Storax, Opoponax, Wilde kaneelbladeren, Cassiahout, de toppen van Poley, Witte peper, de bladeren van Waterlook, de zaaden van Krooten van Creta, de vrugt van den boom die den Opobalsem uitlevert, Cyphei (zie verder), Bdelium, Celtische Nardus, Arabische gom, de zaden van Pieterselie, het verdikte sap van de Maankoppen (Opium), Cardamomzaad, zaad van Venkel, Gentiaanwortel, Roode roozen, de bladeren van Cretische Dictamnus, Anijszaad, de wortel van Geboortekruid, de wortel van welriekende Lisch, Valeriaen, Sagapenum, de Beerwortel, het verdikte sap van Acacia, Ventriscinci (zie verder), de toppen van St-Janskruid, Wijn en Honing.

« Maak volgens de kunst een likkepot. Deze confectie is zoals sommige die noemen de vader der medecijnen, zoals de Triakel de moeder der medecijnen, omdat zij de overige medecijnen voorgaan door hun vermogen. De Mithridaat is een snelwerkend en zeer doeltreffend geneesmiddel tegen giften en besmettelijke ziekten. Het verhelpt duizeligheden en vallende ziekte, het geneest de beroerte en ontelbare andere kwalen. »

Onder deze bereiding treffen we aan Cyphei en Ventriscinci. Cyphi is een

arabisch woord dat reukstof betekent. De oude Egyptische priesters gebruikten Cyphipastillen om hun goden te bewieroken. Andromachus, Damocratis en de koning Mithridatos waren de eerste die deze trochisken in de geneeskunde gebruikten. Met *Venter scinci* wordt bedoeld de buik van de skink of stinkhagedis ; men verwijderde de ingewanden en vervangde ze door Polium of een ander aromatisch kruid ; na drogen en verpulveren werd dit in de geneeskunde gebruikt.

De Mithridaat wordt genaamd naar zijn uitvinder Mithridates de Grote (120 - 63 v. Chr.), koning van Pontus, die vrezend door zijn vijanden vergiftigd te worden, dagelijks dit tegengift nam. De legende wil dat hij, op het punt in handen te vallen van Pompeius, zich wilde vergiftigen, wat hem niet gelukte, zodanig was hij door-drongen van zijn tegengift, zodat hij noodgedwongen zich door een slaaf moest laten ombrengen met het zwaard. Damocrates (de Antidotarium Gandavense 1652 schrijft steeds Democratis) was een Romeins geneesheer die later de beschrijving van de Mithridaat in verzen weergaf.

Naar het schijnt zou de oorspronkelijke Mithridaat niet zo ingewikkeld geweest zijn. B o u s s e l schrijft in « Histoire Illustrée de la Pharmacie » pag. 48 « mais si cet électuaire se compose traditionnellement d'au moins 46 substances, parmi lesquelles l'opium et quantité d'herbes aromatiques, la formule trouvée parmi les mémoires secrets du roi Pompée aurait eu seulement pour éléments vingt feuilles de rue, une demi-drachme de muriate de soude ; deux amandes de noix et deux figes grasses. » Nicolas L e m e r y zegt dus terecht « Mais s'il (Mithridates) eût pris de l'arsenic, du sublimé ou quelque autre poison corrosif de même nature, son remède n'auroit pu empêcher l'effet. »

De Mithridaat is een eeuw ouder dan de Triakel, doch werd door deze verdrongen. Men hechtte meer waarde aan de laatste vooral om de aanwezigheid der slangen. Alle commentatoren waren het dan ook eens dat de Mithridaat in alles door de Triakel kon vervangen worden en dus overbodig was. Desniettemin houdt de Mithridaat lange tijd stand, maar moet ten slotte toch verdwijnen. Mithridaat komt reeds niet meer voor in de Pharmacopea Gandavensis van 1756, terwijl de Electuarium Theriacale nog een plaats toegekend krijgt in de Pharmacopea Belgica Editio Secunda van 1885, zij het dan ook in zeer gereduceerde vorm.

CONFECTIO ALKERMES

Neem sap van zoete appels, rozenwater, droge ruwe zijde en kermesbessen, van elk een pond.

Laat aftrekken en weken gedurende 24 uur, laat daarna op gematigd vuur koken tot roodwordens toe, voeg na krachtig uitpersen bij : suiker 1 pond.

Kook af volgens de kunst tot de consistentie van honig of een weinig minder, neem van het vuur af en terwijl het nog warm heeft voeg er aan toe :

grijze amber, zeer fijn gesneden, voorbereide lapulisssteen, witte margrietparels, kaneel, aloeshout, goudblaadjes, muskus.

« Meng, maak een zachte likkepot, die moet bewaard worden in een welge-sloten glazen vat.

» Deze confectie is zeer krachtadig ; zij verhelpt de hartkloppingen, neemt de » moedeloosheid en het verdriet zonder bepaalde oorzaak weg ; ze is zeer voordelig » voor de zwakken, voor hen die uit een langdurige ziekte komen en aan de her- » stellende. »

Deze confectie (conficere — confectio — een voltooid werk, een volledig geheel, een voleinde zaak welke lichaamlijke en geestelijke arbeid veronderstelt) is een soort vloeibare likkepot en werd voor het eerst samengesteld door M e s u e s (Xe eeuw), een Araabs geneeskundige en gezaghebbend schrijver van een Antidotarium, het zogenaamde Antidotarium Mesue ; vandaar de naam al-kermes, beginnend met het arabs lidwoord.

De ruwe zijde die er in voorkomt moest eerst een speciale bereiding ondergaan : uit de cocons werden de wormen verwijderd en in een oven werd de afgesponnen zijde gedroogd en daarna tot poeder gewreven in een mortier.

De Lapis Lazuli is de azuursteen (pierre d'azur) en de voorbereiding bestond hierin dat deze steen geroosterd werd en fijn verpulverd, daarna afgespoeld en gedroogd.

De rode kleur werd toegeschreven aan de scharlakenbessen, in feite aan de Kermesschildluis die vooral op Quercus Ilex leeft.

De kostelijkheid van de preparatie is hier natuurlijk toe te schrijven aan de witte margrietparels en de lazuurstenen.

CONFECTIO DE HYACINTHO

De Confectio de Hyacintho vormde met de Triakel, de Mithridaat en de Confectie van Alkermes de vier grote Galenische bereidingen der oudheid.

Zij bevatte Oranje-gele Edelstenen Hiacint, Rode Korallen, Armenische Bolus, Gezegelde Aarde, Scharlakenbessen, Ganzerikwortels, Essenkruid, Citroenzaad, Zurkel, Porselein, Saffraan, Mirre, Rode Rozen, Sandelhout, Been uit het hart van de Hert, Gebrande Hertshoorn, voorbereide schavelingen van Ivoor, Saffieren, Smaragden, Topazen, voorbereide Margarietparels, ruwe Zijde, Goudblaadjes, Zilverblaadjes, Kamfer, Muskus, Grijze Amber.

Meng en maak een confectie met citroensap ; wij verlangen dat deze confectie, » zoals deze van Alkermes in de Officina bewaard worde zonder amber noch muskus ; ze is doeltreffend tegen aandoeningen van het hart en de geslachtsdelen, ze » behoedt tegen duizeligheid en verhelpt tegen besmettingen en vergiftigingen. »

L e m e r y geeft de reden aan waarom amber en muskus niet op voorhand mogen bijgemengd worden. « On reserve d'ordinaire la plus grande partie de la confection sans y mêler de musc ni d'ambre en faveur des femmes et des hommes mêmes qui sont sujets aux vapeurs. » De vapeutkes waren toen ter tijd aan de mode, zoals afbeeldingen uit die tijd ons duidelijk maken.

Zoals duidelijk blijkt hebben we hier te doen met een heruitgave van de Confectio Alkermes, maar fel opgevoerd met allerhande kostelijke producten.

Voor de bereiding van deze kostelijke samenstelling werd fel geklaagd om reden van de qui-pro-quo mengers. Inderdaad de gezegelde aarde was zeer dikwijls vervalst. De gezegelde aarde d. i. Terra sigillata of Terra lemnia, was een soort klei die met grote plechtigheid op het eiland Lemnos door de priesters werd opgedolven en in verzegelde pastillen aan de goe gemeente werd verkocht. Ook werd veelal geklaagd dat in plaats van het been uit het hart van een hert een paardenbeen werd gemengd.

Het zal misschien verwonderen dat deze bereiding juist even kostelijk was als de Confectio Alkermes, niettegenstaande er zoveel verscheidene edelstenen en kostbaarheden in voorkwamen ; de kostprijs voor beide was 10 stuivers per dragme. De reden ligt voor de hand n.l. de hoeveelheid in totaal gewicht aan edelstenen was voor de Alkermes groter dan voor de Confectie van hyacinthen.

ELECTUARIUM VITAE SIVE LAUDANUM THEOPHRASTI

Neem samengesteld Amberpoeder.

Overgiet het met spiritus van gerectificeerde wijn tot deze een vinger bovenuit staat en voeg er bij :

Verdikt sap van Maankoppen (opium)

Mummie

Toe bereide rode Korallen

Toe bereide witte Amber

Saffraan

Muskus

Echte Amber.

« Meng en laat een maand overgoten staan in een warme plaats en wel afge- » sloten ; pers stevig uit, en overgiet daarna opnieuw met wijns spiritus en zet opnieuw » in de week gedurende acht dagen ; voeg daarna ook de eerste colatuur bij en » damp zachtjes uit in een glazuuren pot, tot een dichte verkregen wordt geschikt om » als pillenmassa te dienen. Het heeft uitstekende kracht ; het versterkt stevig het » hart en de levensfuncties, het helpt ook de lichamelijke krachten op, bewerkt de » slaap, helpt diarree- en disenterielijders en bedaart alle pijnen van heel het lichaam. »

Aldus luidt het voorschrift in het eerste Antidotarium Gandavense.

Laudanum quasi laudatum, een geprezen geneesmiddel dus, heeft etymologisch geen verband met Labdanum of Ladanum zoals sommige willen doen geloven. De naam Laudanum, als geprezen geneesmiddel werd van ouds her gebruikt voor verscheidene preparaties met opium als basis. C h a r a s schrijft dan ook in zijn Pharmacopée Royale Galénique et Chymique « on ne sçauroit inventer dans l'une ni dans l'autre Pharmacie, aucun remède plus propre à un plus grand nombre de maux et dont l'usage puisse estre de plus grande étendue que le Laudanum. »

Oorspronkelijk was Laudanum dus een vaste likkepot, met zeer variërende samenstelling doch steeds met opium als basis. Later werd benevens de vaste ook

een vloeibare Laudanum bereid. Zo vinden we in het Antidotarium Gandavense van 1663 nog de vaste Laudanum alleen. De naam is gewijzigd in « Laudanum Opiatum ». Theophrastus' naam is verdwenen (als compensatie hebben zij echter zijn beeltenis geplaatst op de voorpagina samen met die van Salomo !) De samenstelling is ook heel en al veranderd o.a. is de mummie weggelaten. In de Pharmacopea Gandavensis van 1756 en ook in deze van 1786 vonden we twee bereidingen van Laudanum n.l. « Extractum Opii seu Laudanum Opiatum Belle Fontaine » en « Tinctura Opii seu Laudanum Sydenhamii ».

Daaruit blijkt dat de Pharmacopolei van Gent zich wel op de hoogte hielden van de vooruitgang der wetenschap en dat hun Pharmacopee een practisch handboek was in tegenstelling met sommige andere werken die zonder critische geest alle formules opnamen die voorhanden kwamen. Onze huidige Laudanum Sydenham heeft dan ook veel mededingers moeten wegwerken om op heden nog in de Pharmacopea te kunnen opgenomen worden. Zo geeft Triller in zijn « Dispensatorium Pharmaceuticum Universale sive Thesaurus Medicamentorum (Francofurti ad Moenum MDCCLXIV) » een hele reeks formules van Laudanum. Zo noemt hij Laudanum Antifebrile, L. Caesareum etiam Nepenthes dictum, L. Compositum, L. Diureticum sive Urinarum Michael, L. Hystericum, L. Liquidum Sydenhamii, L. Liquidum simplex, L. Liquidum Tartarisatum, L. Liquidum Cydoniatum Wiltisii, L. Novissime repertum, L. Opiatum, L. Opiatum Breuneri, L. Opiatum Cydoniatum, L. Opiatum Hoffmanii, L. sine Opio, L. Paracelsi, L. Preciosum sive Nepenthes aureum, L. Universale.

Uit deze vele werd dus de uitvinding van de beroemde Engelse geneesheer Thomas Sydenham in 1660, als de beste verkozen.

Waarom de Electuarium Vitae ook Laudanum Theophrasti genoemd werd, weet ik niet ; ik kon niet achterhalen of de wijsgeer Theophrastus, die zich ook wel op het terrein der geneeskunde begeven heeft, de uitvinder is van deze Laudanum. Ik veronderstel eerder dat hier een naamverwisseling plaats gehad heeft ; het is immers bekend dat Paracelsus zo'n soort Laudanum voorschreef en zijn naam was immers Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus von Hohenheim.

Ten slotte nog een woord over de Mummie, die in de Electuarium Vitae gebruikt werd. Mumia is een arabisch woord dat betekent een gebalsemd en gedroogd lichaam. Van de mumia schrijft Lemeray : « Celle que nous trouvons chez les Droguistes vient des cadavres de diverses personnes que les Juifs ou même les Chrétiens embaument après les avoir vuidez de leurs entrailles & de leur cervelle, avec de la Myrrhe, de l'Aloës, de l'Encens, du Bitume de Judée & plusieurs autres drogues ; ils mettent secher au four ces corps embaumez pour les priver de toute leur humidité phlegmatique & pour y faire pénétrer les gommés afin qu'ils puissent se conserver. Il faut choisir la Mumie nette, belle, noire, luisante, d'une odeur assez forte & qui n'est point désagréable. »

SPECIES DIAMBRAE

Deze samenstelling bestond uit : Kaneel, Doronicum, Kruidnagels, Foelie, Muskaatnoot, Cassiahout, Galangawortel, Indische Nardus, Groot Cardamomzaad, Gemeen Cardamomzaad, Gember, Geel Sandelhout, Aloëshout, Lange Peper, Amber en Muskus.

« Meng en verpulver. Het is een doeltreffend middel tegen alle lichaamlijke » ongesteldheid en ongemak verkregen door koude ; het verwarmt en versterkt alle » ingewanden ; het neemt de hersenvochtigheden weg en verhoogt zowel de geestelijke als de lichaamlijke levenskracht en helpt de verteerbaarheid ; het is voordelig » tegen buikongesteldheden welke uit koude en vochtigheid voorspruiten, vandaar » is het een heilzaam geneesmiddel voor ouderlingen en vrouwen. »

« Species diambrae » kan vertaald worden : Samengesteld Amberpoeder. Species = samengesteld poeder ; δια = met, Ambra, amber.

De samenstelling wordt toegeschreven aan Mesues, de bekende Araabse geneesheer.

De aanwezigheid van Amber en Muskus waren oorzaak dat deze samenstelling onder de kostelijke preparaties gerekend werd. De kostprijs was evenhoog als de Confectio Alkermes en de Confectio de Hyacintho n.l. 10 stuivers voor een dragme (de Laudanum kostte evenredig maar 1 stuiver).

DIAMARGARITUM FRIGIDUM

Aldus is de benaming in het Antidotarium Gandavense 1652, het Antidotarium

Gandavense 1663 wijzigt in *Diamargariton frigidum*, terwijl de *Pharmacopea Gandavensis* 1756 vermeldt *Species Diamargariti Frigidi*. *Species* = samengesteld poeder, *dia* = met, *margariti* = margarietparels.

Het wordt samengesteld uit de zaden van Watermeloen, de Pompoen, de Meloen en de Komkommer, verder Porseleinzaad, Witte Papaver, wit-, geel- en rood Sandelhout, Aloëshout, Gember, Rode Rozen, bladeren van de Waterlelie, Bernagebladeren, Blauwe Bosbessen, Witte Korallen en Margarietparels.

« Meng en verpulver. Het herstelt de gevelde krachten ; het verhelpt de syncope ; brengt degene welke door een lange ziekte uitgeput zijn terug tot hun vroegere kracht ; het verhelpt de astmalijders, de uitterende en de hoestende. »

De vier eerste ingrediënten werden genoemd de *Quatuor semina frigida majora*. Daartegenover hadden ze de *Quatuor semina frigida minora* : Andijvie, Cichoree, Sla en Porselein. Anderzijds had men de *Quatuor semina calida majora* : Anijs, Coriander, Comijn en Venkel en ten slotte hadden ze nog de *Quatuor semina calida minora* : Ammi, Selderie, Karwij en Peen.

De naam komt voort van de Margarietparels die de basis van de samenstelling uitmaken. Deze samenstelling werd koud genoemd om wille van enkele koudaanvoelende ingrediënten : Waterlelie, Meloen, Watermeloen, Pompoen, Komkommer, in tegenstelling met de *Diamargaritum calidum* waar o.a. Foelie, Muskaatnoot en Peper in voorkomen.

De Ordonnantie van de Magistraat maakt alleen gewag van de *Diamargaritum frigidum* omdat zij dagtekt van 1663 en in het *Antidotarium Gandavense* van 1663 alleen nog deze samenstelling voorkwam. In de statuten die het *Antidotarium* van 1652 vergezellen worden beide *Diamargarita* vermeld onder de bereidingen die onder controle moesten geschieden.

In de *Pharmacopea Gandavensis* 1756 is de formule heel en al gewijzigd. Bovendien ivoorschavelingen, komen er ook in voor *Typhorum cornu cervi spagyrici praeparati*. De *praeparatio philosophica seu spagyrica* was er ene waar water bij te pas kwam in tegensetling met de calcinatio.

ELECTUARIUM LAETITIAE GALENI

Het *Antidotarium Gandavense* van 1652 spreekt van een likkepot, wat klaarblijkelijk foutief is, het *Antidotarium Gandavense* van 1663 verbeterde dan ook in *Species Laetitia Galeni*, een samengesteld poeder dus.

De eigenaardige vreugdevolle naam wordt uitgelegd door N. L e m e r y in zijn *Pharmacopée Universelle* als volgt : « Cette poudre est composée d'ingrédients = remplis de parties volatiles qui peuvent exciter le mouvement des esprits et procurer par consequent quelque gayeté particulièrement aux mélancoliques, dont le sang est souvent épais et les esprits comme engourdis. »

Het bevatte : Basilicon, Saffraan, Kaneel, Aloëshout, Kruidnagels, Citroenschillen, Galenga, Foelie, Muskaatnoot, Styrax, schavelingen van Ivoor, Anijs, Thijm, Apithymus, Been uit het hart van de Hert, Witte Margarietparels, Kamer, Muskus, Goudblaadjes en Zilverblaadjes.

« Alles wordt fijn meel gemaakt. Het wordt gegeven tegen hartkloppingen en brengt verbetering bij koude en vochtige ongesteldheid van buik, en lever en herstelt de verzwakte kracht. »

Sommige schrijvers kennen de uitvinding van deze bereiding toe aan G a l e n u s, terwijl andere de eer geven aan N i c o l a u s S a l e r n i t a n u s.

VERGELIJKENDE TABEL VAN DE KOSTPRIJS DER BEHANDELDE PREPARATIES

Theriakel	1 Dragma (= 3,9 grammen) =	1 stuyver 2 oordjes
Mithridaet		1 —
Confectie van Alkermes		10 —
Confectie van Hyacinten		10 —
Laudanum Opiatum		1 —
Species diambrae		10 —
Species diamargriti frigidi		8 —
Laetitia Galeni		8 —

GERAADPLEEGDE WERKEN

Nicolas Lemery. *Pharmacopée Universelle*. La Haye, 1729.

- Nicolas Lemery. Dictionnaire ou traité universel des drogues simples. Rotterdam, 1727.
- O. Van Schoor. Brokken uit de Geschiedenis der Pharmacie. Antwerpen, 1935.
- O. Van Schoor. Une préparation publique de la Thériaque d'Andromaque à Liège 1774. Basel, 1934.
- Dodonaeus. Herbarius.
- Dorvault. L'Officine.
- Moyse Charas. Pharmacopée Royale Galénique et Chymique. Paris, 1682.
- Moyse Charas. Histoire Naturelle des Animaux, des Plantes & des Minéraux qui entrent dans la Composition de la Thériaque d'Andromachus. Paris, 1668.
- Boussel. Histoire Illustrée de la Pharmacie. Paris, 1949.
- Sassenus. Breves animadversiones in Pharmacopaeam Bruxellensem. Lovanii, 1704.
- Heukels. Nederlandsche, Hoogduitsche, Fransche en Engelsche namen van Planten. Leiden, 1910.
- J. B. Van Mons. Pharmacopée Manuelle. Bruxelles an 9.
- D. W. Triller. Dispensatorium Pharmaceuticum Universale sive Thesaurus Medicamentorum. Francofurti ad Moenum 1764.

RESUMÉ

Un article XIV d'une ordonnance de la ville de Gand du 11 Sept. 1663, complété par un règlement paru le 18 Octobre 1664, ordonne le contrôle des préparations suivantes : *Theriaca Andromachi*, *Mithridatum Democratis*, *Confectio Alkermes*, *Confectio de Hyacintho*, *Electuarium vitae seu Laudanum Theophrasti*, *Species Diambrae*, *Diamargaritum frigidum*, *Electuarium laetitiae Galeni*.

L'auteur donne la composition locale de ces préparations et quelques commentaires historiques s'y rapportant, ainsi que leur valeur marchande à l'époque.

VERSLAGEN

Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux — Verslag van de bijeenkomst, gehouden te Brussel op 15 en 16 Maart 1952.

Alvorens te 16.30 uur bijeen te komen voor de eerste wetenschappelijke zitting, waren de leden uitgenodigd, de opening van een tentoonstelling van oude pharmaceutische, botanische en geneeskundige boeken in het Musée du Livre bij te wonen. Deze fraaie collectie is het eigendom van onze Brusselse collega A. C o u v r e u r. Behalve het bij deze gelegenheid tentoongestelde, bezit de Heer C o u v r e u r een collectie van 600 apothekerspotten en 130 vijzels, waarvan de bezichtiging bij een volgende bijeenkomst in Brussel stellig op het programma dient te komen.

Om half 5 opende de voorzitter de eerste wetenschappelijke zitting in hotel Ravenstein, waarbij hij in het bijzonder ons erelid Dr. M. B o u v e t, voorzitter van de « Société d'Histoire de la Pharmacie » te Parijs welkom heette. Vervolgens gaf hij het woord aan Dr. B o u v e t voor zijn voordracht over « Molière en de Pharmacie ». Spr. besprak de apothekers in de omgeving van Molière en de invloed op le Malade imaginaire.

Als tweede spreker behandelde collega C o u v r e u r « La publicité pharmaceutique au XVIIIe siècle » aan de hand van een omstreeks 1800 te Bouillon verschenen encyclopedie, waarvan spr. één van de weinige exemplaren bezit.

Tenslotte gaf collega E t i e n n e uit Verviers een korte samenvatting over « La musique et la pharmacie ».

In de pauze werd aan de omstreeks 40 aanwezigen thee aangeboden.

Een nieuwe verrassing bracht het bezoek aan de collectie van collega S t a e s, eigenaar van een fraaie collectie apothekerspotten, ondergebracht in een met zorg ingerichte omgeving. Ook deze collectie verdient een nauwkeuriger bestudering en beschrijving.

Zondagmorgen 10 uur werd de bijeenkomst voortgezet met een bezoek aan de Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis. De Hoofdconservator, Graaf de Borchgrave d'Altena en de conservator van de afdeling folklore, de Heer V e r b e s s e l t, leidden het gezelschap rond. Op ons terrein waren fraaie vijzels en vroeg-Antwerps en Rotterdams aardewerk te bezichtigen.

Het allerbelangrijkst was echter dat de oude apotheek, die vóór de oorlog reeds in dit museum aanwezig was, in de afd. folklore weer ingericht was. Opvallend is het grote aantal Delftse potten, afkomstig uit een Brusselse apotheek.

Na de bezichtiging vond de huishoudelijke vergadering plaats in een vergaderzaal van het Museum. Hier bracht de secretaris collega V a n d e w i e l e uit Gent, zijn jaarverslag uit, waarin hij opmerkte, dat de Kring in het eerste jaar van haar bestaan zich op verheugende wijze ontwikkeld heeft. Het aantal leden bedraagt thans 52, dat der donateurs 31, terwijl het tweede Bulletin zojuist verschenen kon in meer dan de dubbele omvang van het voorgaande.

Besloten werd de najaarsvergadering te houden te Amsterdam op 1 en 2 November.

Hier werden vervolgens nog enige wetenschappe-

lijke mededelingen gedaan: Dr. P. H. B r a n s (Rotterdam) sprak over de « *Kaapkolonie, Jan van Riebeeck en de pharmacie* », waarin hij uit deed komen dat het begin van de nederzetting aan de Kaap een tuin was met groenten en geneeskruiden (vooral tegen scheurbuik). Vervolgens sprak Dr. D. A. W i t t o p K o n i n g (Amsterdam) over « *De herkomst van onze Nederlandse pharmaceutische ordonnances* ». Spr. toonde aan, dat deze keuren via België uit Frankrijk gekomen moesten zijn, dat het materiaal in België echter nog onvoldoende bekend was om dat te kunnen bewijzen. Hij spoorde de Belgische collegae aan, naar dergelijke vroege keuren te zoeken.

Als een onverwacht antwoord op deze vraag sprak collega L. V a n d e w i e l e (Gent) ten slotte over een ordonnantie van Gent uit 1456, waarmede dus één der schakels teruggevonden was.

Hierna sloot de voorzitter de vergadering en keerde het gezelschap voldaan huiswaarts. De Kring kan weer terugzien op een zeer geslaagde bijeenkomst, die op haar beurt bijgedragen heeft tot de verdere ontwikkeling van de Kring. Dr. D. A. W.-K.

Molière et les Apothicaires.

Compte-rendu de la conférence tenue par Mr. M. Bouvet.

Over de mededeling van M. Bouvet, kregen wij het volgende autoreferaat:

Monsieur Maurice BOUVET, Président sortant de l'Académie de Pharmacie de Paris et Président de la Société Française d'Histoire de la Pharmacie, fait le point d'une importante étude entreprise depuis une vingtaine d'années sur MOLIERE et les APOTHIKAIRES.

Il n'a pu retrouver aucun Apothicaire parmi les ancêtres de MOLIERE; celui-ci fut cependant, dans sa jeunesse, l'ami du célèbre acteur GUILLOT-GORJU, qui aurait été médecin et élève apothicaire à Montpellier. Il y avait également plusieurs médecins et chirurgiens dans son entourage familial. Il a, par contre, pu démontrer l'impossibilité d'une rencontre à Lyon, de l'apothicaire Claude FLURANT (dont on a fait le prototype du FLURANT du Malade Imaginaire) avec MOLIERE, qui a séjourné dans cette ville de temps à autre, de 1652 à 1658. Claude FLURANT, en effet, né en 1646, à Courzieu-en-Lyonnais (à 30 Kms de Lyon) était un enfant à cette époque et ses parents habitaient Courzieu; installé à Lyon en 1689 seulement, il avait été auparavant chirurgien-apothicaire à Saint-Symphorien-sur-Coise (à 45 Kms de Lyon), il sera, par la suite, apothicaire-major, aux armées d'Italie.

Le chirurgien A. LOUIS a prétendu, d'autre part, que les deux hommes s'étaient rencontrés à Paris, où FLURANT était resté quelque temps comme compagnon apothicaire. Monsieur BOUVET n'a pu vérifier cette dernière affirmation dans les riches archives des apothicaires-épiciers de Paris.

Une autre hypothèse, situant la rencontre de

MOLIERE et d'un FLURANT apothicaire de Guéret (Creuse) ne s'appuie également, actuellement, sur aucun fait précis.

Le Conférencier est finalement d'avis que MOLIERE a tout simplement composé le mot « FLEURANT » à partir du verbe « Fleurer » qu'il connaissait bien (Ecole des Maris). Il fait remarquer cependant que la deuxième femme de MOLIERE s'appelait Catherine FLEURETTE.

D'autre part, Emile de la BEDOLLIÈRE, dans « *Les Français peints par eux-mêmes* », prétend que MOLIERE a beaucoup fréquenté un apothicaire nommé ARNOULET. Le seul connu à cette époque, PHILIPPE, installé au Bourg-Saint-Germain (près de Paris) a été tué par son valet, en 1654, Monsieur BOUVET n'a pu retrouver les documents sur lesquels s'est appuyé de la BEDOLLIÈRE.

Il mentionne aussi les notes dues par les héritiers de MOLIERE à deux apothicaires parisiens FRAPIN et DUPRE, lors de sa mort en 1673 (163 livres 14 sols et 20 livres 10 Sols). Dans l'inventaire, après décès, figurent une seringue et deux alambics.

MOLIERE, au cours de fréquents voyages dans le Midi avait eu connaissance des importantes remises, 1/3 généralement, faites par les apothicaires de cette région sur leurs « parties » (M. IRISSOU). Il a exagéré leur valeur dans la grande scène du Malade Imaginaire et a eu le tort de les généraliser, comme le montre l'étude des mémoires du temps, en provenance d'autres régions que le midi de la France.

Monsieur BOUVET présente ensuite plusieurs documents ayant servi à l'illustration des œuvres de MOLIERE et dans lesquels figurent des seringues:

1) Pour Monsieur de POURCEAUGNAC: gravure de Sand; gravure de H. C. MULLER, d'après Horace VERNET; de LEGRAND, d'après BOUCHER; de G. TRILLEAU, pour l'édition des Pharmaciens Bibliophiles, de 1932, etc., etc...

2) Pour le MALADE IMAGINAIRE; gravures de Laurent CARS et de LEGRAND, d'après BOUCHER, etc. Il n'a pu retrouver les peintures de DAUMIER signalées par Raymond ESCHOLIER et partiellement reproduites par KLOSSOWSKI dans son travail sur cet artiste (Munich 1914).

Pour conclure, notre confrère fait remarquer que les attaques du célèbre médecin Gui PATIN, mort en 1672, notamment par l'apothicaire Charitable, comme l'arme terrible du ridicule, maniée de main de maître par MOLIERE, ont certainement causé de graves préjudices aux pharmaciens français. Elles n'ont pas empêché le succès des cours publics du grand apothicaire-chimiste, Nicolas LEMERY, à la fin du XVIIème siècle, pas plus que la création du Collège de Pharmacie en 1777, et celle, toute récente, de l'Académie de Pharmacie. Une pléiade de savants de réputation mondiale, les BAUME, les PARMENTIER, les PELLETIER, les CAVENTOU, les BERTHELOT, les MOISSAN, les BOURQUELOT et tant d'autres, ont fait oublier, négliger les critiques, souvent injustifiées d'ailleurs, des deux grands ennemis de notre belle profession.

M. BOUVET.

REFERATEN

De Geschiedenis der Pharmacie in Wurtemberg

Door de Wurtembergse Apothekersvereniging wordt sedert December 1950 uitgegeven de « *BEITRAEGE ZUR WUERTEMBERGISCHEN APOTHEKEN-GESCHICHTE* ». Door de redactie werd om uitwisseling verzocht met het Bulletin van de « Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux » en de drie reeds verschenen nummers werden ons opgestuurd, waarvan hierbij een overzicht.

BAND I HEFT 1 van December 1950 (27 bladzijden), bevat een voorwoord van de redacteur *Armin Wankmüller*, Nürtingen, waarin hij het dubbel doel van het tijdschrift uiteenzet n.l. « de bevordering van de studie der geschiedenis van de Pharmacie en het behoud van historicopharmaceutische geschriften ». Dezelfde schrijver geeft hierna een overzicht van de geschiedenis der Wurtembergse Apotheken uit de 16e en 17e eeuw. Vooral gedurende deze eeuwen ontwikkelden zich de apotheken in Wurtemberg en meteen de verordeningen betreffende de artseneijmiddelen. Om de prijzen wettelijk vast te leggen werden de « Taxa » opgesteld; deze nu hebben een groot historisch belang daar ze toelaten de plaatselijk gebruikte artseneijstaf voor een bepaalde tijdspanne vast te stellen.

Ernst Rheinwald geeft hierna een geschiedkundig overzicht van de oude apotheken van Calw tot 1700. Hij herinnert er aan dat het Hertogdom Wurtemberg in vier kantons ingedeeld was en ieder zijn door de regering aangestelde arts en apotheker had, waarna hij een overzicht geeft van achtereenvolgende apothekers van Calw.

Van P. Braun, Stuttgart, volgt dan een overzicht van de geschiedenis der Kloosterapothek te Weingarten, waarin hij o.a. het Weingartner Rezeptarium uit de 15e eeuw beschrijft.

Volgt daarna een Bibliographie der Wurtembergse Apothekengeschiedenis en in « *Varia* » in korte overzichten achtereenvolgens: De stichting van de Ellwanger-apotheek; Een onbekend exemplaar van een Apothekerstaxe uit de 15e eeuw en ten slotte een boekbespreking « *Tuttlings im Wandel der Zeiten* » door *Dr Forderer*.

BAND I HEFT 2 van Mei 1951 (p. 33-64).

Wankmüller handelt eerst over de Geschiedenis der Stuttgartse Apotheken van bij het begin tot 1600. Reeds meer dan 30 essays werden aan dit onderwerp gewijd, doch talrijk zijn ook de vergissingen die zij inhouden. Schrijver wijst op enkele daarvan en legt de nadruk op het gevaar dat er in bestaat oudere geschriften klakkeloos over te nemen. *P. Braun* geeft een tijdstaf van de geschiedenis der Ravenburgse Apotheken.

De geschiedenis der Riedlinger Apotheken van 1650 tot 1850 wordt beschreven door *Wankmüller*. Eerst behandelt hij de achtereenvolgende apothekers en daarna de weinige gegevens die hij heeft kunnen verzamelen over het Apothe-

kerswezen (winkelvisitatie-verordeningen-taxes) en ten slotte de topographie der apotheken.

Volgt daarna een bibliographie der Wurtembergse Pharmaciegeschiedenis (plaatselijk en chronologisch ingedeeld).

In de « *Varia* » treffen we een levensbeschrijving aan met foto van Apoth. *Dr Ferdinand Rugel* (geb. 1806 in Wollegg), beroemd geworden door zijn onderzoekingen over de Amerikaanse flora.

De Rottweiler Apothekers uit de 14e eeuw.

Een laatmiddeleeuwse Apothekerstaxe der stad München.

De Wurtembergse Apothekerstaxen van de 15e tot de 17e eeuw en De Apotheek op de Hohentwiel (vroegere grote vesting van het Hertogdom Wurtemberg).

BAND I HEFT 3 December 1951 (p. 65-96).

Wankmüller geeft als eerste artikel een bespreking van de pharmacohistorische geschriften over Wurtemberg.

Van dezelfde schrijver: Apothekers en Apotheken der vrije Rijksstad Rottweil van 1570-1670. Na de literatuur dienaangaande besproken te hebben geeft hij een overzicht van de apothekers die gedurende dit tijdvak aldaar gevestigd waren en onderzoekt tevens de plaats van vestiging.

Nog van dezelfde schrijver: De Geschiedenis van de artseneijtaxen in de 15e-16e eeuw in Oberschwaben; hij geeft een voorlopige mededeling over alles wat op dit gebied reeds werd bekendgemaakt.

Volgt dan weer de Bibliographie der Wurtembergse Pharmaciegeschiedenis en in de « *Varia* »: De Apothekers Volmar in Eszlingen; de Waiblingse Apothekers uit de 17e eeuw; de eigenaars der Apotheek in Bietigheim in de 16e en 17e eeuw; de Stichting der Hofapotheek in Stuttgart in 1645; de Stadsapotheek Sulz; Betrekkingen tussen de pharmaciegeschiedenis van Wurtemberg en Constance gedurende de Middeleeuwen.

Wij kunnen ons ten zeerste verheugen over het initiatief dat genomen werd door de Wurtembergse Apothekers. Ofschoon reeds heel wat verzameld en gepubliceerd werd over de Wurtembergse apothekersgeschiedenis, toch zien we de blijvende ijver en de grote zorg om te weten en te bewaren wat de voorgangers hebben gepresteerd. Het uiteinde-lijk doel een geschiedenis te schrijven van de Wurtembergse Pharmacie, kan maar aangevat worden, zoals de Redacteur Wankmüller schrijft, wanneer alle details van iedere stad afzonderlijk te gronde uitgepluisd en getest zullen zijn. Het aantal medewerkers schijnt ook daar zeer beperkt te zijn, doch de degelijkheid van de artikels staat borg voor de leefbaarheid van het nieuwe tijdschrift.

L. V.

BOEKBESPREKINGEN

MARIA PENKALA. — *European Pottery. 5000 Marks on Majolica Faience and stoneware.* — Uitgeverij H. L. Smit & zoon, Heugelo, Holland. (Voor België te verkrijgen via N. V. Standaard-Boekhan-

del, Antwerpen). 424 blz., 5000 monogramen, XXXV blz. fotografische reproducties. — Prijs 525 fr.

De European Pottery van Maria Penkala, de bekende Nederlandse kunstenares, is een studie-
vervolg op haar vroeger uitgegeven handboek over Europees porselein. Het werk is eveneens in het Engels uitgegeven en zeer didactisch opgevat zoals voor een handboek past. Al de landen van Europa, die in aanmerking komen worden in afzonderlijke hoofdstukken behandeld; doch de scheiding is niet zo categorisch doorgevoerd dat het zou schaden aan het verband tussen de verschillende landen; haar Nederlandse trots zou haar dit niet toegelaten hebben, want het is genoegzaam bekend dat de school van Delft haar invloed over minstens de noordelijke helft van Europa heeft doen gevoelen. De Nederlanden werden dan ook terecht met de meeste plaatsruimte bedacht, gevolgd door Italië, Frankrijk, Duitsland en Engeland (Spanje had meer belangstelling verdiend). 19 landen worden aldus onder de loep genomen en van ieder land wordt dan weer de indeling gegeven volgens de steden of streken van voortbrengst. Zo hebben we b.v. in Italië 47 plaatsen, in Nederland 21 plaatsen enz. waarvan de karakteristiek beschreven wordt en tevens de genealogie en de kunstwaarde van de verschillende werkhuizen worden ontleed. Ook de keramiek van België wordt bedacht (Antwerpen — Brussel — Andenne — Luik — Brugge — Doornijk en Septfontaines). (Waarom Torhout met zijn specifieke keramiek niet vermeld wordt begrijpen wij niet).

De 35 bladzijden reproducties zijn werkelijk uitgelezen stukken. Een zo juist gekozen greep uit een dergelijk ontelbare massa materiaal getuigt voor de kunstzin van de samensteller en het typische van ieder soort pleit voor haar grote eruditie. Wat ons Pharmaceuten aanbelangt, is het feit dat de apothekerspotten, die een belangrijk onderdeel van de keramiek uitmaken, met een viertal afbeeldingen bedacht werden. (Ik wil terloops hierbij aanmerken dat B. Rackham in zijn « Catalogue of Italian Maiolica » en ook de Catalogus van oud aardewerk door het Museum Boymans te Rotterdam uitgegeven, aan de apothekerspotten een veel ruimer aandeel schenken).

Wat het handboek het meest praktische waarde geeft is de verzameling van 5000 juist gecopieerde monogramen, die bij de tekst werden gevoegd. Het is en blijft moeilijk een klassering te geven van monogramen. Het is een lofw aardige poging deze te verzamelen volgens land, stad en werkhuis. Doch de uitgebreidheid en de verscheidenheid van het gegeven maakt het naslaan nog altijd omslachtig, ook al heeft de schrijfster een hulp toegevoegd door op het einde een uitgebreid index te plaatsen. Dan deed De m i n (Guide de l'amateur de Faïences et Porcelaines, Paris 1867) een nog lofw aardigsr poging door de monogramen alphabetisch te klasseren en te verwijzen naar de bladzijde waar van deze pottenbakker spraak is. Deze alphabetische klassering gecombineerd met de classificatie volgens land enz. ware zeker een handiger methode van opzoeken.

Het boek eindigt met een zeer uitgebreide bibliographie, die het nazien overwaard is.

We kunnen niet anders dan het boek in zijn geheel een zeer geslaagd boek noemen, dat zeer welkom en van groot nut zal zijn voor verzamelaars, kunsthistorici, antiquaren enz. Wij kunnen zeggen dat M. Penkala ons een standaardwerk over de Keramiek geschonken heeft. v. d. W.

The Squibb Ancient Pharmacy. — E. R. Squibb & Sons. — New York. — 1940, 190 blz. Price: \$ 1.00.

Zoals in het voorwoord wordt gezegd bevat de Oude Squibb apotheek een verzameling van 15 tot 19-eeuwse pharmaceutische potten, toestellen, boeken, documenten enz. Deze voorname verzameling werd bijeengebracht in Europa en als onderwijs- en documentatiemateriaal naar Amerika overgebracht. In een catalogus, door Prof. Urdan en Nitaridy opgesteld, wordt een opsomming gemaakt van al die schatten, welke in het Squibb museum worden ten toon gesteld. Het boek of beter de catalogus wordt rijkelijk geïllustreerd met meer dan 200 afbeeldingen, meestal van apothekerspotten, doch ook van vijzels, boeken, documenten, schilderingen en etsen, pharmaceutische gewichten en toestellen enz. De reproducties zijn buitengewoon scherp en het valt alleen te betreuren dat ze op een zo klein formaat werden weergegeven. Het geheel vormt een buitengewoon leerrijke verzameling op pharmaceutico-historisch gebied. V.d.W.

Bernard RACKHAM. — **Catalogue of Italian Majolica.** — Victoria and Albert Museum Department of Ceramics. Published under the authority of the Board of Education. 2 vol. — Vol. I: Text 1940, 485 blz. Prijs: 12 Sh. 6 d. — Vol. II: Plates 1940, 222 blz., versch. afbeeld. per blz. Prijs: 16 Sh.

Het Victoria and Albert Museum Department of Ceramics gaf een catalogus uit over het Italiaans majolica. Dat een museum een catalogus uitgeeft is heel normaal, doch hier valt te vermelden dat we aan deze catalogus heel wat meer hebben dan een opsomming der ten toon gestelde objecten. Vooreerst hebben we twee boeken; het eerste van 485 pagina's, bevat een buitengewone gedetailleerde beschrijving van de genummerde kunstschaten. (Als voorbeeld van de buitengewone detaillering: apothekerspot-kleur en motief worden beschreven, opschrift: odie michi cras tibi; volgt verdere beschrijving, opschrift: syo bisantini (siroop van Byzantium) Rond 1515. Hoogte en diameter, afkomst, bibliographie; Byzantium siroop wordt beschreven in del caño and Roldan y guerrero p. 166 en bevat selderie, andijvie, ossetong, hop en suiker).

Het tweede boek is een platenalbum met de afbeelding van ongeveer 1200 exemplaren uit de verzameling van het beroemd Italiaans aardewerk bekleed met tinglazuur. Het geheel is zeer didactisch opgevat. Na een uitgebreide bibliographie over de keramiek, volgen in verschillende hoofdstukken: de primitieve majolica, Florentijnse stukken uit de XVe eeuw; Faënzamajolica der XVe eeuw, majolica uit

de vroege renaissance, van de vroege Istoriatotype, van de latere Istoriatotype, majolica van de Bianchi di Faënzatype, majolica onder Chinese invloed, majolica uit de baroktijd; onder invloed van porcelein enz. Het platenalbum is buitengewoon goed verzorgd.

Wat ons, pharmaceuten, vooral aambelangt zijn de overtalrijke apothekerspotten, die zich onder deze rijke kunstschaten bevinden. Een apothekerspott wordt «Drugpot» genaamd, meestal gevolgd door het woord albarello (kleine boom, een pot, specifiek Italiaans, feitelijk een pijpenpot, doch naar het midden op lichtjes gecentreerd). Deze algemene benaming valt wel te betreuren, want nooit wordt rekening gehouden met de specifieke vormnaam; zo worden evengoed de bokspot als de tuitkan albarello genaamd, wat een tekort aan deskundigheid op pharmaceutisch gebied vanwege de schrijver verraadt. Toch kan deze catalogus, zeer grote diensten bewijzen aan iedereen die zich aan gleiswerk inz. uitheemse apothekerspotten interesseert.

V.d.W.

LUIS TORRES-DIAZ. — A concise History of Pharmacy in Puerto Rico. — Uitg. Am Inst. of the History of Pharmacy en University of Puerto Rico Press. 1951.

Als eerste van een serie publicaties over de geschiedenis van de pharmacie in de Zuid Amerikaanse landen verscheen het bovenstaande boek.

Voorzover er studies op dit gebied in de verschillende landen verschenen (Argentinië en Brazilië), gebeurde dit in het Spaans of Portugees, waardoor ze slechts voor een klein deel der geïnteresseerden toegankelijk waren. Deze publicaties geschieden in het Spaans en Engels, waarmede een grotere lezerskring bereikt wordt.

Voor ons zijn deze publicaties altijd wat merkwaardig, de geschiedenis der pharmacie in Puerto Rico begint eigenlijk in 1820, de geschiedenis vóór dit jaar kan de schrijver in 5 bladzijden vertellen. Wij zien hieruit dat de Spaanse wetten op medisch pharmaceutisch gebied geldig waren voor het gehele koloniale rijk en dat de Spaanse kroon belangstelling had voor de studie der geneeskruiden in Amerika.

Overigens is in dit goed uitgegeven en royaal geïllustreerde boekje slechts één afbeelding van een serie apothekerspotten met goede voorstellingen van geneeskruiden van belang. D.A.W.K.

Mia C. KARSTEN. — The old company's garden at the Cape and its super Intendents. — Maskew Miller Ltd. Cape Town 1951.

De geschiedenis van de Europeanen in Zuid Afrika begint met een tuin... en uit het eenvoudige begin van deze tuin ontwikkelde zich Kaapstad en de beschaving, die zich in steeds wijder kring verbreidde om het Zuid Afrika van nu te leveren, aldus Miss Karsten in haar boek, uitgegeven ter gelegenheid van de herdenking van de stichting van Kaapstad door Jan van Riebeeck vóór 300 jaar.

Miss Karsten schreef haar boek eerst in

Holland, zette haar historische onderzoeken voort in Engeland en vestigde zich tenslotte in Zuid Afrika.

Zo heeft zij de bronnen in deze landen ter plaatse kunnen bestuderen, hetgeen noodzakelijk is voor de bestudering van de geschiedenis van een tuin, die door de Hollanders gesticht werd in een vreemd land, dat later onder Engeland zou komen.

De schrijfster deelt haar stof in in twee perioden:

1. de periode van van Riebeeck, toen landbouwproducten en groenten in de tuin verbouwd werden;
2. toen het karakter van de tuin veranderde in een meer wetenschappelijke botanische tuin.

In di eerste deel geeft Mej. Karsten een volledig overzicht van de aantekeningen, betreffende de tuin van de Compagnie uit het journaal van van Riebeeck, hetgeen zeker te rechtvaardigen is, maar misschien beter als bijlage opgenomen had kunnen worden. Men krijgt de indruk dat de schrijfster hierbij geen Middel Nederlands woordenboek gebruikt heeft, anders had zij geweten dat (p. 2, noot 2) Middel Nederlands: nijp' = niepe betekent doornbes, dat (p. 42) miredicq tuin niet identiek is met « medicinal garden ». Het Middel Nederlands miredicq = miredich = meeradic betekent in het Nederlands mierikswortel = peperwortel, Engels horse radish. Van Riebeeck spreekt hier over in zijn dagboek (vgl p. 36) op 21 Mei 1656 als een prachtige verversing voor het scheepsvolk tezamen met de andere vruchten van de tuin.

Dan op p. 58 latou = latuw is Engels lettuce. Als antischeurbuik planten vinden wij dus verbouw van mierikswortel, sinaasappels, citroenen en lepelblad (scurvy plant from Hoorn).

Het tweede gedeelte van het boek behandelt de wetenschappelijke botanie aan de Kaap in Compagniestijd; de expeditie naar de binnenlanden en het zenden van materiaal naar Holland.

« om te verbouwen en te verzamelen alle geneeskrachtige kruiden, die hij kon vinden en die gebruikt zouden kunnen worden, zodat Batavia en Ceylon hiervan voorzien zouden kunnen worden om in hun behoeften te voorzien ».

Zijn herbarium komt via de *Hortus Siccus Capensis* van apotheker Petiver in het herbarium van Sloan; een tweede collectie ging naar Burman in Holland, die ze beschreef in « *Decades plantarum Africanum* ».

Nicolaas Witsen bracht in 1692 in de « *Codex Witsenii* » een verzameling afbeeldingen, gemaakt door of naar apotheker Hendrik Claudius. Ook Hartong en van der Stel zonden planten, die later weer bij Sloan terecht kwamen. Boerhaave gebruikte in zijn « *Index alter* » 24 tekeningen van Hartog, waarvan 8 originelen in het Rijksherbarium te Leiden zijn. Valentin schrijft in 1726 dat een gedeelte van de tuin slechts medicinale bomen en bedden met verschillende geneeskruiden omvat, zoals drakenbloedboom, kamferboom, kameelboom enz.

Sedert 1750 is het een werkelijke botanische tuin,

maar er is geen enkele boom oud genoeg om uit de eerste periode van de Nederlandse vestiging te dateren.

Een interessant boek voor de geschiedenis der horti, maar evenzeer van belang voor de historie van de geneesmiddelenvoorziening van de Oost Indische Compagnie.

Dr. D.A.W.K.

VARIA

De oudste Apotheek van België ?

Een goed jaar geleden vierde het Limburgse Maaseik een eigenaardig feest: het 50-jarig beroepsjubileum van Apoth. Van Venckenray. Deze gebeurtenis ging in pharmaceutische middens bijna onopgemerkt voorbij en dit was dubbel jammer. Een 50-jarig beroepsjubileum is geen alledaagse gebeurtenis, maar bovendien woont deze collega in de oudste apotheek van België.

Wij vonden in « Het Belang van Limburg » (20 Sept. 1951) over deze apotheek volgende bijzonderheden, die wel dienen beter bekend te zijn onder collega's:

« Op de ruime Grote Markt kijken de gebroeders Van Eyck in de richting van een rij hoge statige huizen. Hieronder herkent men gemakkelijk de oude apotheek aan het uitgangbord: een groot herten-gewei. Dit huis heeft een lange en roemrijke geschiedenis gekend.

Boven de ingangsdéur, aan de binnenzijde, staan de namen geschilderd van alle voorgangers-apothekers, een lijstje dat teruggaat tot in het begin der 17e eeuw.

De oudste bewoner heette J. Engelbert Langbeen, die het huis bewoonde van 1704 tot in 1745, opgevolgd door zijn zoon J. P. Philip Langbeen van 1745 tot 1777. Hierna volgt Thomas Botti van 1777 tot 1823. Hendrik Dresen van 1823 tot 1862. Dan komt de vader van de huidige bewoner Mr. Adam Van Venckenray, van 1868 tot in 1911. Zijn zoon Guillaume Van Venckenray volgde hem op van in 1911 tot op heden, dus 40 jaren lang als eigenaar, met daarbij nog 10 jaren bij zijn vader en voorganger.

Die apotheek is zowat een museum geworden van allerlei oudheden. Men staat verbaasd over het groot aantal antiek blauw Delfts porcelein uit de 17e eeuw waarvan slechts een pot gedateerd werd nml. uit 1680. Twee rijen tinnen potten en kannen hebben een rijk verleden gekend. Deze zelf- en oliepotjes hebben namelijk elk voor twee verschillende doeleinden gediend, want de naam van de respectievelijke inhoudsproducten staat er in mooie letters op gegraveerd.

Om nog maar bij de voorwerpen te blijven noemen we nog een massieve, bronzen mortier van bijna een meter hoogte en met een koperen deksel. Een suikermortier uit 1634 met een stenen stamper, die onlangs uit de Maas opgevist werd.

Een ander soort eigenaardigheden zijn de oude registers en documenten met betrekking tot de vorige apotheken en hun eigenaars. Er is een register voor de verkoop van vergiften, uit 1812, door Tomas Botti aangelegd op last van het gemeentebestuur, dit

register bevat de naam van het vergift, de hoeveelheid, het doel en de handtekening van de cliënt. Hiernaast nog een receptenboek uit 1718, de eigendomsacte van 1777, enz. ».

Apoth. Van Venckenray moet in dit stemmig milieu wel een sympathieke cliënteel hebben, want er werd verleden jaar een feestcomité gesticht, dat hem op 23 Sept. 1951 een « Hulde-Album G. Van Venckenray » aanbod met artikels van de hand van Dr. Hendrickx, Dr. Renson, Sangers enz.

Het feestprogramma zag er als volgt uit:

9.30 u. — Afhailing van de jubilaris door afgevaardigden van het plaatselijk comité en het apothekersgild, voorafgegaan door de Maaseiker Harmonie Concordia.

10 u. — Plechtige dankmis in de hoofdkerk, gezongen door het Maaseiker a Capella-koor. Kanselrede door Dr. E. H. Sangers, kruisheer.

11 u. — Academische zitting in de beurs. Gelegenheidstoespraken door de comité's en andere instanties.

12 u. — Receptie van jubilaris en afvaardigingen en toespraak door de heer H. VanderDonck, burgemeester der stad.

13 u. — Banket in hotel Van Eyck.

17 u. — Serenade door de Kon. Harmonie Concordia. Aanbieden van het Hulde-Album G. Van Venckenray aan de jubilaris. — Van 17 tot 20 u. kreeg ieder gelegenheid zijn handteken in het Guldenboek te zetten als blijk van genegenheid voor de jubilaris.

18 u. — Concert voor het huis van de jubilaris door de bekende Koninklijke Harmonie van Thorn. Duur 2 uur.

20.30 u. — Volksfeest op de Grote Markt gevolgd door vuurwerk.

Ook dit is geschiedenis en o.i. wel het vermelden waard.

Of deze apotheek nu de « oudste van België » is, zoals « Het Belang van Limburg » als titel opgef, is sterk te betwijfelen. Wij kennen in ieder geval de Apotheek « In den Cleynen Thems » der familie De Wolf te Brugge, waar de collega's zich sedert 1692 hebben opgevolgd en wel aldus:

Lenaert De Witte	vanaf 1692
Balthazar De Witte	1727
Aybert De Witte	1743
Karel Rocheran	1752
Philips Brand	1772
Jan De Vos	1775
Dominicus De Vos	1793
Wwe Dom. De Vos &	
Jac. Em. Van den Steen	1820
Lodewijk Buylaert	1829
Lodewijk De Wolf	1833
Emiel De Boey (provisor)	1868
Adolf De Wolf	1868
Karel De Wolf	1909
Jules De Wolf	1949.

Dit dus voor de privaat-apotheken, terwijl onder de openbare instellingen apotheken als die van St. Jan's Hospitaal te Brugge waarschijnlijk ouder zijn.

P. V.

Les
ETABLISSEMENTS ALBERT COUVREUR
Pharmaciens

78, rue Gallait, Bruxelles,
présentent leur série de la

THERAPEUTIQUE DIGESTIVE

NORMACIDINE Tablettes	Antiacide physiologique nouveau.
ULCIGEL Poudre	Médication pansement des ulcères gastro-duodénaux.
HISCORBINE Ampoules	Traitement parentéral des ulcères gastro-duodénaux.
DIGESTOBIASE Dragées - Granulés	Thérapeutique enzymatique supplétive de la digestion.
TONIPHAGINE Elixir	Apéritif physiologique équilibré.
BILIPHORINE Ampoules - Comprimés	Nouveau cholérétique puissant et spécifique.
HEPADRAINASE Granulés	Cholagogue, désintoxicant des tissus hépatiques et de l'intestin.
SPASMOLAXINE Dragées	Purgatif compensé, non irritant.
VERMOXAL Granulés - Suppositoires	Thérapeutique de contact non toxique de l'oxyurase.
PARANAUSINE Comprimés - Suppositoires	Combat la nausée et les vomissements du mouvement et de la grossesse.
EPHEDROLAN Onguent - Suppositoires	Anti-hémorroïdal efficace sédatif et cicatrisant.
BOLDOLIVE Huile - Capsules	Cholagogue et cholérétique doux.
BILAMIDE - cilag Comprimés - Ampoules	Thérapeutique des inflammations de la visicule biliaire, des voies hépatiques et de l'intestin.

Senophile

Pommade au sous-nitrate de bismuth

ROUGEURS DES NOUVEAU-NES
GOURME ET CROUTES DE LAIT
ECZEMA INFANTILE
CREVASSES DES SEINS
ESCHARES FESSIERES

LES LABORATOIRES BRUNEAU & CIE

Agents pour la Belgique : *Etablissements Marcel DU BLED*

46 - 48, Avenue Jean Jaurès, BRUXELLES 3

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE
KRING VOOR DE GESCHIEDENIS DER PHARMACIE IN BENELUX

Bureau / Bestuur :

Président : Dr. P. H. Brans, Rotterdam	Voorzitter
Secrétaire : Apoth. L. Vandewiele, Gent	Secretaris
Trésorier : I. Etienne, Verviers	Penningmeester
Administrateur : Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam.	

Membres d'honneur / Ereleden :

Dr. M. Bouvet, président de la Société d'Histoire de la Pharmacie, Paris.
Prof. Dr. D. Rafael Folch y Andreu, président Sociedad Espanola de Historia de la Farmacia, Madrid.
Prof. Dr. J. A. Häfliger, président Intern. Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, Luzern.
Prof. Dr. G. Urdang, director American Institute of the History of Pharmacy, Madison (Wisc.) U.S.A.

Membres Donateurs / Ondersteunende leden :

Kon. Ned. Mij ter Bevordering der Pharmacie, 's-Gravenhage.
Association Pharmaceutique de la Province de Liège.
Departement Amsterdam van de K.N.M.P.
Departement Noord Brabant van de K.N.M.P.
Departement Gelderland van de K.N.M.P.
Departement Rotterdam van de K.N.M.P.
Syndicat des Pharmaciens Luxembourgeois.
N. V. Handelmaatschappij L. I. Akker, Rotterdam.
Etabl. Biergon, Liège.
Etabl. du Bled, Bruxelles.
Etabl. de Bournonville, Bruxelles.
N. V. Kon. Pharm. Fabr. v/h Brocades, Stheeman en Pharmacia, Amsterdam.
N. V. Amsterdamsche Chininefabr., Amsterdam.
Etabl. Cusi, Bruxelles.
Etabl. Gepharma, Bruxelles.
P. Hahmes, Maastricht.
Etabl. Herman-Labor, Bruxelles.
N. V. Hoechst Holland, Amsterdam.
Laboratorios del Norte de Espana, S. A. de Masnou, Barcelona.
N. V. v/h B. Meindersma, 's-Gravenhage.
Etabl. Mijnhardt—Mon Cœur, Anvers-Mortsel.
N.V. Handelsmij Nedigepha, Amsterdam.
N.V. Onderlinge Pharmaceutische Groothandel, Utrecht.
N.V. Organon, Oss.
Fa. K. F. Peters, Amsterdam.
N.V. Philips-Roxana Pharm. Chem. Ind. « Duphar », Amsterdam.
N.V. Chemicalienhandel Rathkamp & Co., Djakarta.
(kantoor in Nederland te Amsterdam).
Etabl. Roche, Bruxelles.
C. N. Schmidt, Amsterdam.
N.V. Dr. Willmar Schwabe, Zaandam.

Cotisation / Lidmaatschap :

Membres et membres donateurs — Leden en ondersteunende personen :
f 8,— (100 fr. Belg.) par an, per jaar.
Sociétés, institutions donatrices — Ondersteunende verenigingen, instellingen,
instituten, etc. f 25.— (300 fr. Belg.).